

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА  
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ, ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ  
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ  
ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ**

Практикум

Житомир  
2025

**УДК 167/168: 111.32**

**Рекомендовано** до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (Протокол № 13 від 27 червня 2025 року).

**Схвалено** кафедрою філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка (Протокол № 19 від 12 червня 2025 року).

Укладач:

**Ковтун Наталія** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та політології (Житомирський державний університет імені Івана Франка).

Рецензенти:

**Панчук Ірина** – доктор філософських наук, доцент, декан факультету історії, політології та міжнародних відносин (Рівненський державний гуманітарний університет);

**Утюж Ірина** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри суспільних дисциплін (Запорізький державний медико-фармацевтичний університет);

**Соколовський Олег** – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та політології (Житомирський державний університет імені Івана Франка).

**Методологічні основи філософської антропології: практикум** / укладач: Наталія Ковтун. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 96 с.

УДК 167/168: 111.32

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2025

## ЗМІСТ

|                                                                                                                              |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| ЗМІСТ.....                                                                                                                   | 3  |
| ВСТУП.....                                                                                                                   | 4  |
| Компетентності та програмні результати вивчення освітньої<br>компоненти «Методологічні основи філософської антропології».... | 5  |
| Навчально-тематичний план дисципліни .....                                                                                   | 7  |
| Тематика практичних занять, ключові поняття, завдання до<br>індивідуальної та самостійної роботи.....                        | 8  |
| Творчі завдання до курсу .....                                                                                               | 42 |
| Тестові завдання до курсу .....                                                                                              | 54 |
| Залікові питання .....                                                                                                       | 76 |
| Короткий термінологічний словник.....                                                                                        | 78 |
| РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....                                                                                                | 91 |

## ВСТУП

Посібник для вивчення освітньої компоненти «Методологічні основи філософської антропології» для підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти напрямку В Культура, мистецтво та гуманітарні науки спеціальності В 10 Філософія, складений для реалізації освітньо-професійної програми «Соціальна філософія та філософія історії». У межах курсу в здобувачів мають сформуватися системні знання з історії філософської антропології, змісту сучасних антропологічних концепцій в контексті сучасних методологічних підходів і напрямків; про сутнісні характеристики людини, концепції походження людини, співвідношення антропогенезу і культурогенезу, багатомірність людського буття людини.

Предметом методологічних основ філософської антропології є аналіз основних концептів сучасної філософської антропології.

Ключовми завданнями освітньої компоненти «Методологічні основи філософської антропології» є: виявлення аспірантами специфіки предметної області філософсько-антропологічних досліджень; освоєння понятійного апарату філософської антропології; засвоєння методів аналізу філософсько-антропологічних текстів; вивчення актуальних проблем сучасної філософської антропології в ситуації зростаючої соціальної невизначеності.

Міждисциплінарні зв'язки освітньої компоненти: «Актуальні проблеми сучасної філософії», «Атестація».

Метою реалізації освітньої компоненти «Методологічні основи філософської антропології» є спрямування здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти на отримання поглиблених теоретичних знань з історії філософської антропології та змісту сучасних антропологічних концепцій, формування професійних компетенцій в контексті аналізу філософсько-антропологічної проблематики в межах провідних сучасних методологій і методологічних підходів.

## **КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ «МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ»**

Змістовно освітня компонента спрямована формувати у здобувачів вищої освіти здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати комплексні проблеми у галузі філософії та гуманітаристики, у сфері професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, застосовувати методологію наукової та педагогічної діяльності, а також проводити власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

ЗК 1. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 2. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 3. Здатність спілкуватися з науковою спільнотою українською та іноземною (англійською або іншою відповідно до специфіки спеціальності) мовами з метою презентації та обговорення результатів своєї наукової роботи в усній та письмовій формі.

ЗК 4. Здатність планувати і здійснювати комплексні дослідження, зокрема і в міждисциплінарних галузях, на основі системного наукового світогляду із застосування сучасних інформаційних та комунікаційних технологій.

ЗК 5. Здатність дотримуватись етики досліджень, а також правил академічної доброчесності в наукових дослідженнях та науково-педагогічній діяльності.

ЗК 6. Здатність на основі системного наукового світогляду розробляти наукові проекти та керувати ними, складати пропозиції щодо фінансування наукових досліджень, реєстрації прав інтелектуальної власності.

СК 1. Здатність виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у філософії та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках і можуть бути опубліковані у провідних наукових виданнях з філософії та суміжних галузей.

СК 2. Здатність усно і письмово презентувати та обговорювати результати наукових досліджень українською та іноземною мовами, глибоке розуміння іншомовних наукових текстів за напрямом досліджень;

СК 3. Здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у закладах вищої освіти, володіти сучасними методиками викладання.

СК 4. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми дослідницького характеру в сфері філософії, доказово й обґрунтовано викладати результати дослідження; брати участь в міжнародних програмах, оцінювати та забезпечувати якість виконуваних досліджень на рівні світових європейських науково-освітніх стандартів.

СК 5. Здатність застосовувати методи філософського і міждисциплінарного дослідження, виявляти їх евристичні можливості та межі, використовувати релевантний дослідницький інструментарій.

ПРН 3. Ефективно застосовувати у фаховій діяльності знання основних положень теоретичної та практичної філософії, історії світової та вітчизняної філософської думки, а також основних напрямів та провідних тенденцій у сучасній філософії.

ПРН 4. Формулювати і перевіряти гіпотези; використовувати для обґрунтування висновків належні докази, зокрема, результати теоретичного аналізу, прикладних досліджень, наявні джерельні дані; аналізувати досліджувану проблему з урахуванням широкого інтелектуального та соціокультурного контекстів.

ПРН 5. Планувати і виконувати теоретичні дослідження з філософії та дотичних міждисциплінарних напрямів з використанням сучасного інструментарію, критично аналізувати результати власних досліджень і результати інших дослідників у контексті усього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної проблеми.

**Характеристика курсу.** Навчальна програма курсу «Методологічні основи філософської антропології» рекомендується для вищих закладів освіти, які готують фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «доктор філософії» на базі освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». Змістове наповнення програми та розподіл академічного часу між темами забезпечують виконання вибіркової компоненти підготовки аспірантів з методологічних аспектів сучасної філософської антропології. Аудиторні заняття проводяться у формі лекцій і семінарів у відповідності до змісту та ресурсу академічного часу, передбачених навчальною програмою та за методикою, що дає змогу організувати творчо-аналітичну та науково-пошукову роботу магістрантів як на заняттях, так і під час підготовки до них. Оцінювання якості знань здійснюється у формах поточного і підсумкового тестування на електронних чи письмових носіях, в усній або письмовій формі.

## НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

| Назви тем                                                                                  | Кількість годин |              |                               |                     |                    |                       |              |        |                               |                     |                    |                       |
|--------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------|--------------|-------------------------------|---------------------|--------------------|-----------------------|--------------|--------|-------------------------------|---------------------|--------------------|-----------------------|
|                                                                                            | Денна форма     |              |                               |                     |                    |                       | Заочна форма |        |                               |                     |                    |                       |
|                                                                                            | Всього          | У тому числі |                               |                     |                    |                       | У тому числі |        |                               |                     |                    |                       |
|                                                                                            |                 | Лекції       | Практичні/Семінарські заняття | Лабораторні заняття | С.амостійна робота | Індивідуальні заняття | Всього       | Лекції | Практичні/Семінарські заняття | Лабораторні заняття | С.амостійна робота | Індивідуальні заняття |
| Модуль 1: Проблема людини у філософії XX століття                                          |                 |              |                               |                     |                    |                       |              |        |                               |                     |                    |                       |
| Тема 1. Філософська антропологія в системі філософії                                       | 9               | 2            | 2                             |                     | 5                  | —                     | —            | —      | —                             | —                   | —                  | —                     |
| Тема 2. Ірраціональна антропологія XIX століття                                            | 8               | 2            |                               |                     | 6                  | —                     | —            | —      | —                             | —                   | —                  | —                     |
| Тема 3. Філософська антропологія XX століття. Німецька школа антропології                  | 9               | 2            | 2                             |                     | 5                  | —                     | —            | —      | —                             | —                   | —                  | —                     |
| Тема 4. Екзистенціальна антропологія (К. Ясперс, Г. Марсель, Ж.-П.Сартр, А. Камю)          | 8               |              | 2                             |                     | 6                  | —                     | —            | —      | —                             | —                   | —                  | —                     |
| Тема 5. Психоаналітична антропологія (З. Фройд, К. Юнг, Е. Фромм, К. Хорні)                | 8               |              | 2                             |                     | 6                  | —                     | —            | —      | —                             | —                   | —                  | —                     |
| Тема 6. Проблема антропогенезу у філософії та науці                                        | 8               |              | 2                             |                     | 6                  | —                     | —            | —      | —                             | —                   | —                  | —                     |
| Тема 7. Екзистенційний вимір людського буття                                               | 9               | 2            | 2                             |                     | 5                  | —                     | —            | —      | —                             | —                   | —                  | —                     |
| Тема 8. Особистісні виміри людського: духовність, свобода, творчість, моральність          | 9               | 2            |                               |                     | 7                  | —                     | —            | —      | —                             | —                   | —                  | —                     |
| Тема 9. Комунікативна природа людського буття. Людське буття як діалог                     | 9               | 2            | 2                             |                     | 5                  | —                     | —            | —      | —                             | —                   | —                  | —                     |
| Тема 10. Ірраціональне в людському існуванні                                               | 8               |              | 2                             |                     | 6                  | —                     | —            | —      | —                             | —                   | —                  | —                     |
| Тема 11. Тіло й тілесність у філософській антропології                                     | 8               |              | 2                             |                     | 6                  | —                     | —            | —      | —                             | —                   | —                  | —                     |
| Тема 12. Філософська антропологія в постантропологічну добу                                | 9               | 2            | 2                             |                     | 5                  | —                     | —            | —      | —                             | —                   | —                  | —                     |
| Тема 13. Антропологічний вимір речі: уречевлення людини, людина як товар у сучасному світі | 8               |              | 2                             |                     | 6                  | —                     | —            | —      | —                             | —                   | —                  | —                     |
| Тема 14. Людина і техніка                                                                  | 10              | 2            | 2                             |                     | 6                  | —                     | —            | —      | —                             | —                   | —                  | —                     |
| Разом за модулем 1                                                                         | 120             | 16           | 24                            |                     | 80                 | —                     | —            | —      | —                             | —                   | —                  | —                     |
| Усього годин                                                                               | 120             | 16           | 24                            |                     | 80                 | —                     | —            | —      | —                             | —                   | —                  | —                     |

# ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ ДО ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

## Тема 1. Філософська антропологія в системі філософії

1. Поняття та предмет філософської антропології.
2. Місце філософської антропології у системі соціокультурного знання.
3. Основні функції філософської антропології.

*Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури:* аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, герменевтичний метод, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

*Ключові поняття:* антропологія, філософська антропологія, філософія культури, людина, індивід, особа, особистість, індивідуальність, свобода, відповідальність, антропний принцип, практика, праця, діяльність.

*Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:*

1. Розкрийте ключові етапи і особливості становлення філософської антропології як наукової дисципліни.
2. Розкрийте ключові антропологічні повороти у філософії.
3. У чому полягає роль філософської антропології у системі соціокультурного знання?
4. Розкрийте системний характер філософської антропології у парадигмі соціокультурного знання про людину і світ.
5. Розкрийте гуманістичну і світоглядну функції філософської антропології як наукової дисципліни.
6. У чому полягає прогностична функція філософської антропології?

### ***Основна література:***

1. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником [4-е видання пер. та доп.]. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
2. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.
3. Ситник О. С. Культурна антропологія: походження людини і суспільства. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 179 с.



4. Філософія як історія філософії: Підручник. За загальною редакцією В. І. Ярошовця Київ: Центр учбової літератури, 2010. 648 с.
5. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-е видання, перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2017. 370 с.
6. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

#### ***Додаткова література:***

1. Больнов О. Ф. Філософська антропологія та її методологічні принципи. *Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями*. Київ: Ваклер, 1996. С.96–111. <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/bolnov.htm>
2. Гуцуляк О. Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>
3. Лой А. Філософська антропологія і практична філософія. Філософські діалоги'2010. Вип. 4, Ч. 1: Філософсько-антропологічні читання: творча спадщина В.І. Шинкарука та сьогодення. Київ, 2010. С. 30 – 51.
4. Людина в есенційних та екзистенційних вимірах; відп. ред. В. Г. Табачковський. Київ : Наукова думка, 2004. 244 с.
5. Проблема людини у філософії : навчально-методичний посібник для студентів усіх спеціальностей / С.С. Денєжніков. Суми, 2012. 114 с.
6. Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми / В. І. Шинкарук [та ін.]; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ: Педагогічна думка, 2000. 286 с.

## **Тема 2. Ірраціональна антропологія ХІХ століття**

*(лише лекція)*

1. Особливості розуміння людини в ірраціональній антропології ХІХ ст.
2. Природа та сутність людини у розумінні Сьорена Керкегора.
3. Розуміння людини у філософії Фрідріх Ніцше. Концепт надлюдини.

*Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури:* аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, герменевтичний метод, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

*Ключові поняття:* антропологія, філософська антропологія, філософія культури, людина, надлюдина, індивід, особа, раціоналізм, ірраціоналізм.

*Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:*

1. Розкрийте розуміння людини в ірраціональній антропології XIX ст.
2. Проаналізуйте три етапи моральності людини у розумінні Сьорена Кєркегора.
3. Розкрийте співвідношення людини і загалу в антропології Сьорена Кєркегора.
4. Проаналізуйте розуміння ролі волі і вольового начала в бутті людини в ірраціональній антропології Артура Шопенгауера і Фрідріха Ніцше.
5. У чому полягає евристична роль концепту надлюдини Фрідріха Ніцше у сучасній філософії?
6. Розкрийте розуміння людини як «недоконаної біологічної істоти» у розумінні Фрідріха Ніцше.

***Основна література:***

1. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником [4-е видання пер. та доп.]. Київ : КНТ, 2019. 396 с.
2. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.
3. Ситник О. С. Культурна антропологія: походження людини і суспільства. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 179 с.
4. Філософія як історія філософії: Підручник. За загальною редакцією В. І. Ярошовця Київ: Центр учбової літератури, 2010. 648 с.
5. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-е видання, перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2017. 370 с.
6. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

***Додаткова література:***

1. Больнов О. Ф. Філософська антропологія та її методологічні принципи. *Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями*. Київ: Ваклер, 1996. С. 96–111. <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/bolnov.htm>
2. Гуцуляк О. Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>
3. Данканич Р. І. Проблема людини в філософії Фрідріха Ніцше. *Вісник Дніпропетровського університету: науковий журнал*. Дніпропетровськ, 2008. С. 55–61.

4. Дахній А. Становлення людської екзистенції у творчості Сьорена К'єркегора: від естетизму до релігійності. *Преображення. Альманах християнської думки*. Випуск 1. Львів, 2003. С. 78–89.
  5. К'єркегор Сьорен. Книга «Страх і трепет. Діалектична лірика». Львів: Априорі. 2025. 184 с.
  6. Колізії антропологічного розмислу / В. Г. Табачковський [та ін.] ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ : Видавець ПАРАПАН, 2002. 155 с.
  7. Людина в есенційних та екзистенційних вимірах; відп. ред. В. Г. Табачковський. Київ : Наукова думка, 2004. 244 с.
  8. Мадрищук Л.А. К'єркегор як предтеча філософії екзистенції та джерело філософування Ясперса. *Практична філософія* № 2 -2 0 1 7 (№ 64). С. 69-79. <https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/4.-Kierkegor-iak-predtecha-filosofii-ekzystentsii-ta-dzherelo-filosofuvannia-YAspersa.pdf>
  9. Павлов О. І. Ніцшеанський образ надлюдини та сучасність. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. Вип. 32. С.74-79. <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i32.1029>  
[http://apfs.nuoua.od.ua/archive/32\\_2021/14.pdf](http://apfs.nuoua.od.ua/archive/32_2021/14.pdf)
  10. Проблема людини у філософії : навчально-методичний посібник для студентів усіх спеціальностей / С.С. Денежніков. Суми, 2012. 114 с.
  11. Тростогон Вікторія. Категорія суб'єктивності у творчості Сьорена К'єркегора. *Синопсис: текст, контекст, media*. 2017. № 2(18). <https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/250/260>
  12. Савонова Г. І. Онтологія добра і зла та проблема свободи вибору християнином у філософських міркуваннях С. К'єркегора. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2019. Т. 22, № 1. С. 110-116.
  13. Сомов А.Ю. Генеза ідеї надлюдини в європейській філософії: концепція Фрідріха Ніцше. *Грані*. 2015. № 5 (121). С. 109–116.
  14. Філософія: світ людини. Курс лекцій: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / В. Г. Табачковський [та ін.]. Київ : Либідь, 2003. 432 с.
  15. Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми / В. І. Шинкарук [та ін.]; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ: Педагогічна думка, 2000. 286 с.
  16. Фрідріх Ніцше. Так мовив Заратустра. Книжка для всіх і ні для кого. Переклад з німецької: Ганна Савченко. Харків: Фоліо. 2019. 256 с.
-

17. Фрідріх Ніцше. Повне зібрання творів. Том 6. Людське, надто людське: Книга для вільних умів. Переклад з німецької Катерина Котюк. Львів: Астролябія, 2012. 408 с.
  18. Фрідріх Ніцше. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі. Переклад з німецької Анатолій Онишко. Львів: Літопис, 2002. 320 с.
  19. Яровицька Н., Касинюк Л. «Остання людина» як трансгресія до «надлюдини». *Вісник Львівського унту. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. 2018. Вип. 17. С. 103–108.
- 

### **Тема 3. Філософська антропологія ХХ століття.**

#### **Німецька школа антропології**

1. Вчення Макса Шелера про людину.
2. Морфологічні особливості людини та концепція «біологічної недоконаності людини» Арнольда Гелена.
3. Людина як ексцентрична істота в розумінні Гельмута Плеснера.

*Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури:* аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, герменевтичний метод, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

*Ключові поняття:* філософська антропологія, філософія культури, людина, індивід, антропоцентризм, космоцентризм, антропний принцип, культурна революція, ретардація, «біологічна недоконаність людини».

*Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:*

1. Розкрийте розуміння становища людини в космосі в інтерпретації Макса Шелера.
2. У якому відношенні перебувають біологічна та культурна еволюція людини в інтерпретації Арнольда Гелена.
3. Проаналізуйте ключові положення концепції «біологічної недоконаності людини» у розумінні Арнольда Гелена.
4. У чому полягає сутність вчення про ретардацію людини та її роль в біосоціальній еволюції людини?
5. Розкрийте розуміння людини як ексцентричної істоти в інтерпретації Гельмута Плеснера.
6. У чому полягає евристична цінність висновків представників німецької антропології ХХ століття для сучасної філософії?

### ***Основна література:***

1. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником [5-е видання пер. та доп.]. Київ : КНТ, 2019. 396 с.
2. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.
3. Ситник О. С. Культурна антропологія: походження людини і суспільства. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 179 с.
4. Філософія як історія філософії: Підручник. За загальною редакцією В. І. Ярошовця Київ: Центр учбової літератури, 2010. 648 с.
5. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-е видання, перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2017. 370 с.
6. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

### ***Додаткова література:***

1. Больнов О. Ф. Філософська антропологія та її методологічні принципи. *Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями*. Київ: Ваклер, 1996. С. 96–111. <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/bolnov.htm>
2. Голубович І. В. Стратегії розвитку сучасної філософської антропології та філософії культури : методичні рекомендації з вибіркового курсу для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 033 «Філософія» / І. В. Голубович, В. Л. Левченко, О. С. Петриківська. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2021. 80 с. <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2714c3c2-993b-4937-80ac-6dae28eba317/content>
3. Гуцуляк О. Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>
4. Дондюк Андрій, Шалашенко Геннадій. Філософська антропологія та спеціальні науки про людину. *Філософія: Світ людини. Курс лекцій: Навч. посібник* / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. Київ: Либідь, 2004. С. 79-95.
5. Іващенко Т. Герменевтика тілесності Г. Плеснера у контексті розвитку невербальних практик людської комунікації. *"Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2023. 4(59). <https://doi.org/10.21564/2663-5704.59.289671>

6. Західноєвропейська філософська антропологія: категоріальний аспект / Микола Миколайович Окса. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2015. 114 с.
7. Кебуладзе В. І. «Ідея людини» Макса Шелера і сучасний світ. Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. 2024. Том 13. С.67-72. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/aacb05b8-acd0-46a7-baed-4a909056cd30/content>
8. Колізії антропологічного розмислу / В. Г. Табачковський [та ін.] ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ : ПАРАПАН, 2002. 155 с.
9. Лютий Т. Пригоди філософських ідей Західного світу (від давнини до сучасності). Київ : Темпора, 2024. 384 с.
10. Попов В. Ю., Попова О. В. Weltkriegsphilosophie і філософська антропологія Макса Шелера. *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2018. Вип. 13. С. 142-155
11. Філософія: світ людини. Курс лекцій: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / В. Г. Табачковський [та ін.]. Київ : Либідь, 2003. 432 с.
12. Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми / В. І. Шинкарук [та ін.]. Київ: Педагогічна думка, 2000. 286 с.
13. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: Проблема людини: Навч. посібник. Київ: Наук.думка. 2000. 272 с.
14. Шкіль Л. Л. Розуміння людини у філософсько-антропологічній концепції Арнольда Гелена. С.154-155. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6910/Shk%D1%96l.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

#### **Тема 4. Екзистенціальна антропологія (К. Ясперс, Г. Марсель, Ж.-П.Сартр, А. Камю)**

1. Філософія Карла Ясперса: граничні ситуації і вихід за межі повсякденності.
2. Природа і сутність людини у розумінні Габрієля Марселя.
3. Розуміння Я та Іншого у філософії Жана-Поля Сартра.
4. Абсурдність існування людини у філософії Альбера Камю.

*Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури:* аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, герменевтичний метод, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

*Ключові поняття:* екзистенція, екзистенціалізм, гуманізм, людина, індивід, особа, антропоцентризм, антропний принцип, абсурд, абсурдність існування людини, діалогічність буття людини, Я та Інший.

*Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:*

1. Розкрийте розуміння граничних ситуацій і вихід за межі повсякденності людини в філософії Карла Ясперса.
2. Яку роль відіграє феномен віри в різних сферах життя людини у розумінні Карла Ясперса?
3. Проаналізуйте ключові положення антропологічного вчення Габрієля Марселя.
4. Розкрийте розуміння сутності людини та її екзистенції у філософії Жана-Поля Сартра.
5. Розкрийте ключові положення філософії абсурду Альбера Камю та її вплив на розуміння сутності людини.
6. У чому полягає евристична цінність висновків представників філософії екзистенціалізму XX століття для сучасної філософії?

#### ***Основна література:***

1. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником [4-е видання пер. та доп.]. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
2. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.
3. Основи практичної філософії. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Наук. ред. проф. Лой А.М. Київ, 2016. 400 с.
4. Ситник О. С. Культурна антропологія: походження людини і суспільства. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 179 с.
5. Філософія як історія філософії: Підручник. За загальною редакцією В. І. Ярошовця Київ: Центр учбової літератури, 2010. 648 с.
6. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-е видання, перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2017. 370 с.
7. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

### Додаткова література:

1. Бєслєбнєк О. О. Гуманістичні інваріанти екзистенціалізму: Ж.-П.Сартр та Н.Аббаньяно: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2007. 18 с.
2. Больнов О. Ф. Філософська антропологія та її методологічні принципи. *Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями*. Київ: Ваклер, 1996. С. 96–111. <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/bolnov.htm>
3. Гуцуляк О. Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>
4. Долга О. Д. Проблема інтерпретації як феномену людського буття у філософії К. Ясперса. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2005. № 2. С. 153–164.
5. Камю А. Бунтівна людина / Камю А. *Вибрані твори*. У 3-х т. Т.3. Ессе / Пер. з фр. Харків: Фоліо, 1997. С.181–438.
6. Камю А. Міф про Сізіфа // Камю А. *Вибрані твори*: у 3-х т. Т. 3, Есе. Х.: Фоліо, 1996. С.72–163.
7. Колізії антропологічного розмислу / В. Г. Табачковський [та ін.] ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ : Видавець ПАРАПАН, 2002. 155 с.
8. Людина в есенційних та екзистенційних вимірах; відп. ред. В. Г. Табачковський. Київ : Наукова думка, 2004. 244 с.
9. Матвієнко І. С. Екзистенційне осмислення людини: бунт і людська природа у філософії А. Камю. *Науковий вісник НУБіП України*. 2015. С.13-18.
10. Нєстєрєнкo В. Вступ до філософії: онтологія людини. Київ : Абрис, 1995 336 с.
11. Савонова Ганна. Взаємозв'язок моральності та свободи у філософському баченні Ж.-П.Сартра. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Випуск 18. С.196-202. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/623687.pdf>
12. Саноцька Наталя. Філософія екзистенціалізму про феномен творчості. 2012. <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/9400e3ef-1daa-40a0-9fec-950f4793eb4d/content>
13. Сарабун Оксана. Екзистенція як шлях від усвідомлення абсурду до здійснення свободи у філософії А.Камю. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2012. Випуск 15. С.137-144. [http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/15\\_2012/19.pdf](http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/15_2012/19.pdf)



14. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм. *Читанка з філософії: У 6 книгах*. Київ: Довіра, 1993. Кн. 6: Зарубіжна філософія XX століття. С. 131 – 139.
15. Сокульський А. Микола Гоголь і Серен К'єркегор: екзистенція людини. *Київська старовина*. 2008. № 4. С. 46–58.
16. Стеценко В. Екзистенціалізм як «філософія людини» XX сторіччя. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2010. № 4. С.44-54. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/27409>
17. Табачковський Віталій. Екзистенційний та есенційний підходи до витлумачення людини і світу. *Філософія: Світ людини. Курс лекцій: Навч. посібник* / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. Київ: Либідь, 2004. С. 139-157.
18. Табачковський В. Г. Людина-Екзистенція-Історія. Київ: [б. в.], 1996. 123 с.
19. Філософія: світ людини. Курс лекцій: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / В. Г. Табачковський [та ін.]. Київ : Либідь, 2003. 432 с.
20. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: Проблема людини: Навч. посібник. Київ: Наук.думка. 2000. 272 с.

### **Тема 5. Психоаналітична антропологія (З. Фройд, К. Юнг, Е. Фромм, К. Хорні)**

1. Розуміння природи несвідомого людини в психоаналізі Зігмунда Фрейда.
2. Вчення про архетипи колективного позасвідомого (несвідомого) Карла Юнга.
3. Розуміння людини у філософії Еріха Фромма: відчуження і любов.
4. Особистісне зростання та концепція сексуальності людини Карен Хорні.

*Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури:* аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, герменевтичний метод, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

*Ключові поняття:* людина, індивід, особа, індивідуальність, свідоме, несвідоме, підсвідоме, позасвідоме, колективне несвідоме, сублімація, архетипи, відчуження, любов, репресивність, репресивна цивілізація.

*Завдання до індивідуальної і самотійної роботи:*

1. Розкрийте розуміння ролі несвідомого в житті людини у розумінні Зігмунда Фрейда.
2. Яку роль відіграє процес сублімації в житті творчої людини в інтерпретації Зігмунда Фрейда?
3. Проаналізуйте ключові положення вчення про архетипи колективного позасвідомого (несвідомого) Карла Юнга.
4. Яку роль відіграють архетипи колективного позасвідомого (несвідомого) у літературі та мистецтві?
5. Розкрийте розуміння відчуження і любові в житті людини у контексті філософії Еріха Фромма.
6. У чому полягає евристична цінність висновків представників філософії фрейдизму і неофрейдизму для сучасної філософії?

***Основна література:***

1. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником [4-е видання пер. та доп.]. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
2. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.
3. Основи практичної філософії. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Наук. ред. проф. Лой А.М. Київ, 2016. 400 с.
4. Ситник О. С. Культурна антропологія: походження людини і суспільства. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 179 с.
5. Філософія як історія філософії: Підручник. За загальною редакцією В. І. Ярошовця Київ: Центр учбової літератури, 2010. 648 с.
6. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-е видання, перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2017. 370 с.
7. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

***Додаткова література:***

1. Горні, Карен. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін ; Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. Київ: Абрис, 2002. С. 701.
2. Гуцуляк О. Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>

3. Максименко С. Д. Психоаналітичні теорії розвитку особистості та психіки. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 28. С. 7-20.
4. Лютий Т. Пригоди філософських ідей Західного світу (від давнини до сучасності). Київ : Темпора, 2024. 384 с.
5. Нелін Є. В. Гуманістичний психоаналіз Еріха Фромма та його значення для сучасної педагогічної науки. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2022. № 1 (103). С. 131-139.
6. Нелін Є. В. Проблема наукового статусу психоаналізу в академічному світі: суперечки і перспективи. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 3. С. 66-70.
7. Нестеренко В. Вступ до філософії: онтологія людини. Київ : Абрис, 1995. 336 с.
8. Фільц О., Мединська Ю. Проблема наукового статусу психоаналітичної парадигми. *Психологія і суспільство*. 2014. № 4. С.75-84.
9. Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми / В. І. Шинкарук [та ін.]; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ: Педагогічна думка, 2000. 286 с.
10. Філософія психоаналізу : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / А. В. Вертел. Суми: Сум ДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. 208 с.  
<https://www.library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Vertel.pdf>
11. Фройд Зигмунд. Вступ до психоаналізу / пер. з нім. Петра Тарашука. Харків: КСД, 2015. 480 с.
12. Фройд Зигмунд. Психологія сексуальності / пер. Є. В. Тарнавського. Харків: Фоліо, 2018. 151, [2] с.
13. Фройд Зигмунд. Тлумачення снів / пер. Володимира Чайковського. Харків: Фоліо, 2019. 603 с.
14. Фромм Ерік. Втеча від свободи / Пер. з англ. М. Яковлев. Харків: «КСД», 2019. 288 с.
15. Фромм Ерік. Мати або бути? / Пер. з англ. Г. В. Яновська. Харків: «КСД», 2020. 304 с.
16. Фромм Ерік. Мистецтво любові / Пер. з англ. В. І. Кучменко. Харків: «КСД», 2017. 192 с.
17. Формування моделі особистості та постулати психоаналізу З. Фрейда. Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. Харків, 2012. С.4-11.
18. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Львів: Астролябія, 2012. 588 с.
19. Юнг К. Г. Нариси щодо символіки самості. Львів: Астролябія, 2016. 432 с.
20. Юнг К. Г. Людина та її символи. Київ: Центр навчальної літератури, 2022. 436 с.

## **Тема 6. Проблема антропогенезу у філософії та науці**

1. Міфологічні та релігійні підходи до проблеми походження людини. Креаціонізм.
2. Проблема походження людини у філософії. Антропоцентризм та гуманізм. Антропний принцип.
3. Еволюціонізм та еволюційна теорія походження людини. Вчення Чарльза Дарвіна та мутаційна теорія Гуго де Фріза.

*Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури:* аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, герменевтичний метод, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

*Ключові поняття:* людина, індивід, Бог, креаціонізм, еволюціонізм, еволюційна теорія, мутаційна теорія, антропоцентризм, християнський антропоцентризм, гуманізм, антропний принцип.

*Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:*

1. Розкрийте ключові положення міфологічного та релігійного підходів до проблеми походження людини.
2. Розкрийте ключові положення креаціоністського розуміння проблеми походження людини.
3. Проаналізуйте ключові положення антропного принципу у контексті появи високоорганізованих форм живого матеріального буття.
4. Проаналізуйте ключові положення еволюційної теорії походження біологічних видів. Розкрийте її сильні і слабкі сторони.
5. У чому полягає проблем «перехідних видів» в еволюції біологічних видів загалом і людини зокрема?
6. Розкрийте ключові положення мутаційної теорії Гуго де Фріза та її евристичну цінність для розв'язання проблеми походження людини.

### ***Основна література:***

1. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником [4-е видання пер. та доп.]. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
2. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.

3. Основи практичної філософії. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Наук. ред. проф. Лой А.М. Київ, 2016. 400 с.
4. Ситник О. С. Культурна антропологія: походження людини і суспільства. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 179 с.
5. Філософія як історія філософії: Підручник. За загальною редакцією В. І. Ярошовця Київ: Центр учбової літератури, 2010. 648 с.
6. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

#### *Додаткова літератур:*

1. Германюк О. В. Теорія креаціонізму: основні ідеї та проблеми впровадження в Україні. 2012. URL: [https://eprints.oa.edu.ua/1410/1/Hermanjuk\\_06071.pdf](https://eprints.oa.edu.ua/1410/1/Hermanjuk_06071.pdf)
2. Гуцуляк О.Б. Теорія антропосоціогенезу : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. 90 с. <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi78/0057984.pdf>
3. Гуцуляк О. Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>
4. Захожай З.В., Жолоб М.П. Походження людини у світлі сучасних археологічних і генетичних досліджень. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 4. С.165-169. <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/4.24>  
[https://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/4\\_2024/26.pdf](https://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/4_2024/26.pdf)
5. Колізії антропологічного розмислу / В. Г. Табачковський [та ін.] ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ : Видавець ПАРАПАН, 2002. 155 с.
6. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.
7. Ніколіна Інна, Мазур Інна. Теорії антропогенезу та їх еволюція в науковому дискурсі. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2023. Вип. 43. С.54-61. <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-43-54-62>
8. Нестеренко В. Вступ до філософії: онтологія людини. Київ : Абрис, 1995 336 с.
9. Помагайбо В. М., Петрушов, А. В., & Власенко Н. О. Основи антропогенезу. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: «Академвидав», 2015. 176 с.

10. Табачковський В. Г. Родова бівалентність людини як вияв розмаїття «порядків буття». *Філософська думка*. 2000. № 6. С. 27–44.
11. Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми / В. І. Шинкарук [та ін.]; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ: Педагогічна думка, 2000. 286 с.
12. Цимбал Т. В. Людина у пошуках ґрунту: монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2010. 284 с.
13. Харарі Ю. Н. Людина розумна. Історія людства від минулого до сучасного. Харків: КСД, 2016. 544 с.
14. Шкіль Л. Л. Екзистенційні основи біоантропології. *Грані*. 2013. № 6. С. 89–92.
15. Юнкер Р., Шерер З. Еволюція: критичний підручник. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 332 с.

### **Тема 7. Екзистенційний вимір людського буття**

1. Есенційність та екзистенційність як різновияви у бутті людини.
2. Суперечність між сутністю та існуванням людини.
3. Граничні ситуації як прояв екзистенції людини.
4. Полісутнісне homo.

*Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури:* аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, герменевтичний метод, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

*Ключові поняття:* екзистенція, екзистенціалізм, гуманізм, людина, індивід, особа, граничні ситуації, смерть, безсмертя, смисл життя, абсурд, абсурдність існування людини, діалогічність буття людини, Я та Інший.

*Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:*

1. У чому полягає сутність есенційної форми буттєвості людини?
2. Розкрийте роль екзистенціалізму як прояву гуманізму в інтерпретації Жана-Поля Сартра.
3. У чому полягає суперечність між сутністю та існуванням людини.
4. Розкрийте роль граничних ситуацій як проявів екзистенції людини в розуміння Карсла Ясперса.

5. Розкрийте ключові положення філософії абсурду Альбера Камю та її вплив на розуміння сутності людини.
6. Проаналізуйте концепт полісутнісного homo в інтерпретації Віталія Табачковського.

#### **Основна література:**

1. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником [4-е видання пер. та доп.]. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
2. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.
3. Ситник О. С. Культурна антропологія: походження людини і суспільства. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 179 с.
4. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-е видання, перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2017. 370 с.
5. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

#### **Додаткова:**

1. Андрос Є. Екзистенційні параметри філософсько-антропологічного знання: український вимір. *Наука і суспільство*. 2012. № 5 6. С. 2 – 5.
2. Бодак Валентина. Проблеми буття людини та людяності у філософській спадщині Григорія Сковороди. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць. Серія «Філософія»*. 2022/5/20. № 44. С.76-85. <http://filos.dspu.in.ua/index.php/filos/article/view/147/142>
3. Вальденфельс Б. Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого. Київ : ППС-2002, 2004. 206 с.
4. Гейзінга Й. Homo Ludens. Київ: Основи, 1994. 250 с.
5. Городиська О. М. Про деякі способи буття людини, або буття як забуття. *Вісник Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого : зб. наук. пр. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. Харків: Право, 2011. № 9. С. 73-79. <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/3695>
6. Гуцуляк О. Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>

7. Данилюк А. Конрад Лоренц: концепція вродженої людської агресивності. *Філософська думка*. 2005. № 3. С. 78–102.
8. Оборіна А. М. Сучасне буття людини, становлення соціальної та особистої відповідальності. *Грані*. 2013. № 11. С. 94–98.
9. Петрів Оксана. Екзистенційний вимір людського буття в українській філософсько-літературній традиції. *Людинознавчі студії. Сер. : Філософія*. 2012. Вип. 26. С. 126-139.  
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstudf\\_2012\\_26\\_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstudf_2012_26_11)
10. Сафонік Лідія. Пошук нової онтологічної укоріненості людини у бутті як сенс життя. *Вісник Львівського університету. Серія : Філософські науки*. 2012. Вип. 15. С.53-59.  
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu\\_philos\\_2012\\_15\\_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_philos_2012_15_8)
11. Стратонова Н. Антропологія відеогри: соціокультурний аспект формування ідентичності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 10. С. 150-153.
12. Табачковський В. Г. Людина-Екзистенція-Історія. Київ: [б. в.], 1996. 123 с.
13. Тарасюк Л. С. Проблема цілісності буття людини. *Грані*. 2013. № 9. С. 66–70.

## **Тема 8. Особистісні виміри людського: духовність, свобода, творчість, моральність (лише лекція)**

1. Буття людської свідомості і буття духовності.
2. Природа моральності людини. Імперативи моральності у розумінні Імануїла Канта, Ганса Йонаса та Карла-Отто Апеля.
3. Свобода та її межі в бутті людини.
4. Творчість у бутті людини. Гра як особлива форма творчого буття людини.

*Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури:* аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, герменевтичний метод, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

*Ключові поняття:* свідомість, суб'єктивність, розум, духовність, мораль, моральність, категоричний імператив, свобода, свобода волі, відповідальність, буття людини як гра, homo ludens.



*Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:*

1. У чому полягає діалектична єдність буття людської свідомості і буття духовності?
2. Розкрийте роль еволюції моральності людини в цивілізаційному поступі людства.
3. У чому полягає евристична і гуманістична цінність категоричного імперативу Імануїла Канта для сучасного людства.
4. Розкрийте розуміння людства як суб'єкта колективної відповідальності в розумінні Ганса Йонаса.
5. Проаналізуйте розуміння людства як суб'єкта колективної відповідальності в контексті дискурсивної етики Карла-Отто Апеля.
6. У чому полягає евристична цінність концепту homo ludens Йогана Гейзінги для сучасної філософії.

***Основна:***

1. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником [4-е видання пер. та доп.]. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
2. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.
3. Основи практичної філософії. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Наук. ред. проф. Лой А.М. Київ, 2016. 400 с.
4. Ситник О. С. Культурна антропологія: походження людини і суспільства. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 179 с.
5. Філософія як історія філософії: Підручник. За загальною редакцією В. І. Ярошовця Київ: Центр учбової літератури, 2010. 648 с.
6. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-е видання, перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2017. 370 с.
7. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

***Додаткова:***

1. Аляєв Г. Творчість як природа людського буття: металогічні засади антропології С. Франка. *Філософська думка*. 2002. № 4. С. 48 – 58.

2. Андрос Є. Екзистенційні параметри філософсько-антропологічного знання: український вимір. *Наука і суспільство*. 2012. № 5-6. С. 2 – 5.
3. Апелъ К.-О. Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної етики. Київ: Дух і Літера, 2009. 430 с.
4. Апелъ К.-О. Ситуація людини як етична проблема Єрмоленко А.М. *Комунікативна практична філософія*. Київ: Лібра, 1999. С. 231-255.
5. Вальденфельс Б. Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого. Київ : ППС-2002, 2004. 206 с.
6. Гейзінга Й. Homo Ludens. Київ: Основи, 1994. 250 с.
7. Городиська О. М. Про деякі способи буття людини, або буття як забуття. *Вісник Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого : зб. наук. пр. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. Харків: Право, 2011. № 9. С. 73-79. <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/3695>
8. Гудінг Девід, Леннокс Джон. Людина та її світогляд: для чого ми живемо і яке наше місце у світі. Київ : УБТ, 2007. Т. 1. 416 с.
9. Гудінг Девід, Леннокс Джон. Людина та її світогляд: у пошуках істини і реальності. Київ : УБТ, 2006. Т.2. 376 с.
10. Гуцуляк О. Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>
11. Йонас Ганс. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації; пер. з нім. А. Єрмоленка. Київ: Лібра, 2001. 400 с.
12. Кебуладзе В. Феноменологія досвіду. Київ: "Дух і Літера", 2011. 280 с.
13. Клок Тарас. Свобода як атрибут людського буття. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. № 16. С.23-28. <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/6278/1/4.pdf.pdf>
14. Ковтун Н. М. Людство як суб'єкт наукового пізнання і соціальної відповідальності у філософії Ганса Йонаса. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 7. URL: <https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/article/view/61>
15. KOVTUN, N., UTIUZH, I., HREBIN, S., VLASENKO, F., & VOLKOVA, V. The Evolutionary Mechanisms for Tolerance and Social Humanism Development in Education and Medicine: A Post-Capitalist Discourse. *WISDOM*, 2023. 25(1), 107–117. <https://doi.org/10.24234/wisdom.v25i1.980>

16. Лой А. Філософська антропологія і практична філософія. *Філософські діалоги* 2010. Вип. 4, Ч. 1: Філософсько-антропологічні читання: творча спадщина В.І. Шинкарука та сьогодення. Київ, 2010. С. 30 – 51.
17. Лях В. В. Концепт свободи в екзистенціалізмі Ж.-П.Сартра: зміна онтологічних підстав. *Актуальні проблеми філософії та соціології : Науково-практичний журнал* / Голов. ред. С. Г. Секундант. Одеса, 2021. Вип. 32. С. 63-67. <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i32.1027>
18. Нестеренко В. Вступ до філософії: онтологія людини. Київ : Абрис, 1995 336 с.
19. Оборіна А. М. Сучасне буття людини, становлення соціальної та особистої відповідальності. *Грані*. 2013. № 11. С. 94–98.
20. Подолянко Л. А. Ціннісний світ людини в її екзистенції. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2011. № 1. С. 24–30.
21. Попович М. Бути людиною. Київ : Києво-Могилянська академія, 2011. 223 с.
22. Прудка Т. Свобода в екзистенціальній філософії Сартра. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7 : Релігієзнавство. Культурологія. Філософія*. 2019. Вип. 40. С. 204-210. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu\\_7\\_2019\\_40\\_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_7_2019_40_29)
23. Репетій С. Т. Духовність в екзистенціальних вимірах людського буття. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. С.56-60. [http://apfs.nuoua.od.ua/archive/39\\_2022/10.pdf](http://apfs.nuoua.od.ua/archive/39_2022/10.pdf)
24. Саноцька Наталя. Філософія екзистенціалізму про феномен творчості. 2012. <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/9400e3ef-1daa-40a0-9fec-950f4793eb4d/content>
25. Сафонік Лідія. Пошук нової онтологічної укоріненості людини у бутті як сенс життя. *Вісник Львівського університету. Серія : Філософські науки*. 2012. Вип. 15. С.53-59. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu\\_philos\\_2012\\_15\\_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_philos_2012_15_8)
26. Табачковський В. Г. Життєвий світ людини і пізнання: персоналістична інтерпретація . *Філософська думка*. 2006. № 2. С. 14–36.
27. Табачковський В. Г. Родова бівалентність людини як вияв розмаїття «порядків буття». *Філософська думка*. 2000. № 6. С. 27–44.

## **Тема 9. Комунікативна природа людського буття. Людське буття як діалог**

1. Теорія комунікативної дії Юргена Габермаса.
2. Мова як домівка буття в інтерпретації Мартіна Гайдеггера.
3. Інтерсуб'єктивна комунікація та етика колективної солідарної відповідальності людства в розумінні Карла-Отто Апеля.
4. Природа розуміння і діалогічність людського буття.

*Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури:* аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, герменевтичний метод, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

*Ключові поняття:* свідомість, суб'єктивність, інтерсуб'єктивність, мова, мова як домівка буття, комунікація, комунікативна етика, діалогічність людського буття, розуміння, Я та Інший.

*Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:*

1. Розкрийте ключові положення теорії комунікативної дії Юргена Габермаса.
2. У чому полягає сутність і евристична цінність концепції мови як домівки буття в інтерпретації Мартіна Гайдеггера?
3. Розкрийте сутнісні характеристики принципу інтерсуб'єктивності в розумінні представників філософської герменевтики.
4. У чому полягає евристична і гуманістична цінність етики колективної солідарної відповідальності людства в розумінні Карла-Отто Апеля?
5. Розкрийте розуміння діалогічності людського буття в інтерпретації Мартіна Бубера.
6. У чому полягає евристична цінність і суперечності категорії розуміння та принципу інтерсуб'єктивності у філософській герменевтиці?

### **Основна:**

1. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником [4-е видання пер. та доп.]. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
2. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.

3. Основи практичної філософії. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Наук. ред. проф. Лой А.М. Київ, 2016. 400 с.
4. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-е видання, перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2017. 370 с.
5. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

**Додаткова:**

1. Апель К.-О. Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної етики. Київ: Дух і Літера, 2009. 430 с.
2. Апель К.-О. Ситуація людини як етична проблема *Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія*. Київ: Лібра, 1999. С. 231-255.
3. Габермас Ю. Філософський дискурс модерну. Київ: Четверта хвиля, 2001. 424 с.
4. Гайдеггер Мартін. Дорогою до мови / Переклав з нім. Володимир Кам'янець. Львів: Літопис, 2007. 232 с.  
[https://shron1.chtyvo.org.ua/Heidegger\\_Martin/Sutnist\\_movy.pdf](https://shron1.chtyvo.org.ua/Heidegger_Martin/Sutnist_movy.pdf)
5. Гнатишак Г. Т. Проблема комунікативного виміру буття людини у німецькій філософії ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05. Львів, 2008. 16 с.
6. Гуцуляк О. Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>
7. Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія: [підручник]. Київ: Лібра, 1999. 488 с. <https://uchebnikfree.com/filosofiya-sotsialnayabesplatno/komunikativna-praktichna-filosofiya-pidruchnik.html>
8. Дахній Андрій. Мартін Гайдеггер та екзистенційна філософія: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 250 с.
9. Дахній А. Мова і мовлення як предмет герменевтичної феноменології Мартина Гайдегера. *Філософська думка. Український науково-теоретичний часопис*. Київ, 2015. № 6. С. 70–88.
10. Дахній А. Проект герменевтичної феноменології Мартина Гайдегера в контексті еволюції його мислення. *Sententiae*. Наукові праці Спільки дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства). XXVI № 1. 2012. Вінниця, 2012. С. 69–81.
11. Єрмоленко А. Етика дискурсу Карла-Отто Апеля як «перша філософія» третьої парадигми. *Філософська думка*. 2022. № 2, С. 23–38.  
<https://doi.org/10.15407/fd2022.02.023>

12. Єрмоленко А. Комунікативна практична філософія. Київ: Лібра, 1999. 488 с.
13. Історія філософії: сучасні комунікативні вчення [Текст] : навч. посібник / Ю.О. Шабанова, І.А. Яременко, Н.Ю. Тарасова. Дніпро: Національний гірничий університет, 2012. 120 с. <https://core.ac.uk/download/pdf/48401825.pdf>
14. Йонас Ганс. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації; пер. з нім. А. Єрмоленка. Київ: Лібра, 2001. 400 с.
15. Кебуладзе В., Єрмоленко А. Поняття комунікативної філософії і трансцендентальної прагматики. *Філософська думка*. 2017. № 4. С. 126–129.
16. Кебуладзе В. Феноменологія досвіду. Київ: "Дух і Літера", 2011. 280 с.
17. Ковтун Н. М. Людство як суб'єкт наукового пізнання і соціальної відповідальності у філософії Ганса Йонаса. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 7. URL: <https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/article/view/61>
18. Левченко А., Левченко М. Комунікативна філософія в контексті утвердження принципів. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 21. С. 52-56. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu\\_fps\\_2018\\_21\\_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2018_21_9)
19. Лой А. Філософська антропологія і практична філософія. *Філософські діалоги'2010*. Вип. 4, Ч. 1: Філософсько-антропологічні читання: творча спадщина В.І. Шинкарука та сьогодення. Київ, 2010. С. 30 – 51.
20. Нестеренко В. Вступ до філософії: онтологія людини. Київ : Абрис, 1995 336 с.
21. Оборіна А. М. Сучасне буття людини, становлення соціальної та особистої відповідальності. *Грані*. 2013. № 11. С. 94–98.
22. Плахтій М. П., Сулятицька Т. В. КОМУНІКАТИВНА ПРИРОДА ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. № 37. С.94-102. <https://doi.org/10.32782/apfs.v037.2022.15>
23. Філософія інформаційно-комунікативного суспільства: теоретико-методологічний контекст: монографія; за ред. В. Г. Воронкової. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 274 с.

## Тема 10. Ірраціональне в людському існуванні

1. Поняття «ірраціональне». Ірраціональне як нераціональне і позараціональне.
2. Несвідоме і позасвідоме як прояви ірраціонального. Проблема сублімації.
3. Фантазія, уява, творчість як прояви ірраціонального.
4. Ірраціональне як чинник маніпуляції індивідуальною і суспільною свідомістю в епоху постправди.

*Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури:* аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, герменевтичний метод, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

*Ключові поняття:* свідомість, суб'єктивність, інтерсуб'єктивність, раціональне, ірраціональне, нераціональне, поза раціональне, несвідоме, позасвідоме, сублімація, інтуїція, фантазія, уява, творчість.

*Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:*

1. Здійсність демаркацію понять «ірраціональне», «нераціональне» і «позараціональне».
2. У чому полягає роль вольового начала як прояву ірраціонального у духовному житті людини?
3. Поясніть механізми сублімації у діяльності людини творця?
4. Розкрийте роль фантазії як втілення ірраціонального у бутті людини.
5. У чому полягає природа інтуїтивного способу осягнення дійсності? Чи може інтуїція мати ірраціональний характер?
6. Розкрийте роль ірраціонального як чинника маніпуляції індивідуальною і суспільною свідомістю в епоху постправди.

### **Основна:**

1. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником [4-е видання пер. та доп.]. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
2. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.

3. Основи практичної філософії. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Наук. ред. проф. Лой А.М. Київ, 2016. 400 с.
4. Петрушенко В. Гносеологія та епістемологія: Навчальний посібник. Львів: "Новий Світ-2000", 2020. 209 с.
5. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

**Додаткова:**

1. Гуцуляк О. Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>
2. Етика та раціональність у науковому дослідженні : Навчальний посібник / В. С. Ратніков, А. І. Теклюк. Вінниця: ВНТУ, 2022. 143 с. URL: <https://iq.vntu.edu.ua/repository/getfile.php/5005.pdf>
3. Ільїн В. В. Апологія ірраціонального. Філософія для тебе. Київ: Вид-во Європейського університету, 2005. 232 с.
4. Ковтун Н. М. Ірраціональне у контексті маніпулятивних практик індивідуальною і суспільною волею. *Мультиверсум. Філософський альманах* / Гол. ред. Лях В. В. Випуск 10 (28). Київ, 2013. С. 117 – 128.
5. Про раціональне та ірраціональне в науці й освіті. Пам'яті Валерія Григоровича Скотного: *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції* / Ред. колегія: В.С. Возняк (головний редактор), В.В. Лімонченко, М.С. Галушак. Дрогобич, 2024. 155 с. <https://surl.lu/ewebje>
6. Постригань Г. Раціональне та ірраціональне в сучасній демократії. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. 2021. 1(4). С. 97-104. [https://doi.org/10.17721/2523-4064.2021/4-10/12\\_file:///C:/Users/Admin/Downloads/37-Article%20Text-64-1-10-20210528.pdf](https://doi.org/10.17721/2523-4064.2021/4-10/12_file:///C:/Users/Admin/Downloads/37-Article%20Text-64-1-10-20210528.pdf)
7. Стадник М. М. Ірраціональне та раціональне в релігійному і науковому пізнанні. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. No 2(14)/2019. С.25-30. <https://sophia.knu.ua/index.php/sophia/issue/view/5/5>
8. Філософія: світ людини. Курс лекцій: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / В. Г. Табачковський [та ін.]. Київ : Либідь, 2003. 432 с.
9. Філософія психоаналізу : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / А. В. Вертел. Суми: Сум ДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. 208 с. <https://www.library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Vertel.pdf>
10. Фройд Зигмунд. Вступ до психоаналізу / пер. з нім. Петра Таращука. Харків: КСД, 2015. 480 с.



11. Фромм Ерік. Мистецтво любові / Пер. з англ. В. І. Кучменко. Харків: «КСД», 2017. 192 с.
12. Юнг К. Г. Людина та її символи. Київ: Центр навчальної літератури, 2022. 436 с.

### **Тема 11. Тіло й тілесність у філософській антропології**

1. Поняття «тілесність». Тілесність і тіло людини.
2. Тілесний канон і детермінованість мови людського тіла.
3. Виміри тілесного буття у екзистенціалізмі.
4. Осягнення тілесності у філософії постмодернізму: «тіло без органів» – *corpus* – «тілесна віртуальність».

*Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури:* аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, герменевтичний метод, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

*Ключові поняття:* людина, індивід, тіло, тілесність, тілесний канон, мова людського тіла, «тіло без органів», «тілесна віртуальність».

*Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:*

1. Здійсність демаркацію понять «тіло», «тілесність», «тілесний канон».
2. Розкрийте ключові етапи в еволюції тілесного канону в людській цивілізації.
3. У чому полягає репресивна роль сучасного тілесного канону в умовах інформаційного суспільства?
4. Розкрийте ключові підходи до розуміння людської тілесності у філософії екзистенціалізму.
5. Проаналізуйте процеси об'єктивації сучасної людини у суспільстві масового споживання.
6. У чому полягає небезпека експлуатації тілесної віртуальності для буттєвості сучасної людини?

### **Основна література:**

1. Батай Ж. Історія еротизму. Есе. Переклад з французької Івана Рябчія. За ред. І. Корнелюка. Львів : Видавництво Анетти Антоненко, 2021. 176 с.
2. Гусерль Е. Картезіанські медитації. Вступ до феноменології. Київ: Темпора, 2022. 304 с.

3. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником [4-е видання пер. та доп.]. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
4. Фуко М. Наглядати і карати. Народження в'язниці. Пер. з фр. Петра Таращука. Київ: Комубук, 2020. 452 с.
5. Чміль Г. П. Тіло як реальність у знаковій системі екранної культури та сексуальність як її ідеологія. *Культурологічна думка*. 2020. № 17. С. 19-44. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultdum\\_2020\\_17\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultdum_2020_17_4).

***Додаткова література:***

1. Газнюк Л.М. Філософські етюди екзистенціально-соматичного буття. Київ : ПАРАПАН, 2008. 368 с.
2. Гомілко О. Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі. Київ : Наукова думка, 2001. 340 с.
3. Дельоз Ж., Гваттарі Ф. Капіталізм і шизофренія: Анти-Едіп. Пер. з фр. О. Шевченка. Київ: Карме-Сінто, 1996. 384 с.
4. Карповець М. Тіло, мода, ідентичність: постмодерні конфігурації. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Філософія*. 2013. Вип. 14. С. 156-160. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs\\_2013\\_14\\_33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2013_14_33).
5. Косяк В.А. Людина та її тілесність у різних формах культури : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Суми: Університетська книга, 2010.
6. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології. Пер. з фр. В. Лях, П. Таращук. Київ : «Основи», 2001. 854 с.
7. Філософія: Світ людини. Курс лекцій / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. Київ: Либідь, 2004. 432 с.
8. Фуко М. Історія сексуальності. Пер. з фр. І. Донченко. Харків : ОКО, 1997. – Т. 1. Жага пізнання. 240 с.
9. Фуко М. Історія сексуальності. Пер. з фр. І. Донченка. Харків : ОКО, 1999. Т. 2. Інструмент насолоди. 288 с.
10. Фуко М. Історія сексуальності. Пер. з фр. І. Донченка. Харків : ОКО, 2000. Т. 3. Плекання себе. 264 с.
11. Хейлз К.Н. Як ми стали постлюдством. Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці. Пер. з англ. Е.Т. Маричева. Київ : Ніка-Центр., 2002. 430 с.

## **Тема 12. Філософська антропологія в постантропологічну добу**

1. Плюральність і множинність людського в інтерпретації філософії постмодернізму. Деперсоналізація індивіда. Деконструктивізм в антропології.
2. Свобода людини як свобода комунікації, дискурсу, тексту та інтерпретації в постантропологічну добу.
3. Світовідчуття та самовідчуття людини, культура повсякденності в антропології постмодерну.

*Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури:* аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, герменевтичний метод, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

*Ключові поняття:* людина, індивід, індивідуальність, постмодернізм, деперсоналізація, деконструктивізм, свобода людини, свобода волі, відповідальність, множинність людського буття, культура повсякденності.

*Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:*

1. Розкрийте множинність людського буття в інтерпретації представників філософії постмодернізму.
2. Проаналізуйте процедури і процеси деперсоналізація індивіда в сучасному світі у контексті філософії постмодернізму.
3. У чому полягає сутність свободи комунікації людини у розумінні представників постмодернізму?
4. Чи може мати необмежена свобода дискурсу, тексту та інтерпретації руйнівний характер для людини в постантропологічну добу?
5. Розкрийте вплив культури масового споживання на буття сучасної людини.
6. Наскільки важливою для буття сучасної людини має культура повсякденності.

### ***Основна:***

1. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником [4-е видання пер. та доп.]. Київ : КНТ, 2016. 396 с.

2. Єрмоленко А. Комунікативна практична філософія. Київ: Лібра, 1999. 488 с. <https://uchebnikfree.com/filosofiya-sotsialnayabesplatno/komunikativna-praktichna-filosofiya-pidruchnik.html>
3. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.
4. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-е видання, перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2017. 370 с.
5. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

#### ***Додаткова:***

1. Апель К.-О. Ситуація людини як етична проблема *Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія*. Київ: Лібра, 1999. С. 231-255.
2. Гнатишак Г. Т. Проблема комунікативного виміру буття людини у німецькій філософії ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05. Львів, 2008. 16 с.
3. Гуцуляк О. Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>
4. Данильчук О.М. Постмодернізм: характерні особливості та проблеми розвитку: Методичні вказівки. Миколаїв: НУК, 2008. 60 с. [https://nuos.edu.ua/wp-content/uploads/2024/11/Danilchuk\\_Postmodernizm.pdf](https://nuos.edu.ua/wp-content/uploads/2024/11/Danilchuk_Postmodernizm.pdf)
5. Історія філософії: сучасні комунікативні вчення [Текст] : навч. посібник / Ю.О. Шабанова, І.А. Яременко, Н.Ю. Тарасова. Дніпро: Національний гірничий університет, 2012. 120 с. <https://core.ac.uk/download/pdf/48401825.pdf>
6. Кебуладзе В., Єрмоленко А. Поняття комунікативної філософії і трансцендентальної прагматики. *Філософська думка*. 2017. № 4. С. 126–129.
7. Левченко А., Левченко М. Комунікативна філософія в контексті утвердження принципів. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 21. С. 52-56. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu\\_fps\\_2018\\_21\\_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2018_21_9)
8. Ліотар Ж.-Ф. Ситуація постмодерну. *Філософська і соціологічна думка*. Київ, 1995. № 5–6. С. 15–38.

9. Лосик О.М. Постмодерністський погляд на свободу і справедливість : зб. тез Міжнар. наук.-прак. конф. «Європейські антитоталітарні практики». Чернігів, 2020. С. 25–29.
10. Лосик О. Феномен свободи і французький постмодернізм : монографія. Львів : Дослідно-видавничий центр Наукового товариства ім. Шевченка, 2016. 302 с.
11. Нестеренко В. Вступ до філософії: онтологія людини. Київ : Абрис, 1995 336 с.
12. Омельчук І. В. Проблеми концептуалізації ідей плюралізму в філософії постмодернізму. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. Вип. 40. С.78-83. [http://apfs.nuoua.od.ua/archive/40\\_2023/13.pdf](http://apfs.nuoua.od.ua/archive/40_2023/13.pdf)
13. Плахтій М. П., Сулятицька Т. В. КОМУНІКАТИВНА ПРИРОДА ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. № 37. С.94-102. <https://doi.org/10.32782/apfs.v037.2022.15>
14. Філософія інформаційно-комунікативного суспільства: теоретико-методологічний контекст: монографія; за ред. В. Г. Воронкової. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 274 с.
15. Фуко М. Порядок дискурсу. Соціальні, економічні та релігійні виміри свободи : Збірник текстів. Львів, 2002. С. 264–291.
16. Хейлз К.Н. Як ми стали постлюдством. Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці. Пер. з англ. Е.Т. Маричева. Київ : Ніка-Центр., 2002. 430 с.

### **Тема 13. Антропологічний вимір речі: уречевлення людини, людина як товар у сучасному світі**

1. Уречевлення людини в інтерпретації Теодора Адорно та Юргена Габермаса.
2. Уречевлення людини в розумінні Жана Бодрієра у контексті праці «Система речей».
3. Людина як товар у сучасному світі: проблема відчуження і деконструкції людського.

*Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури:* аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, герменевтичний метод, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

*Ключові поняття:* людина, індивід, індивідуальність, постмодернізм, деперсоналізація, деконструктивізм, свобода людини, відчуження, уречевлення людини, деконструкція людського, культура повсякденності.

*Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:*

1. Розкрийте проблематику уречевлення людини в філософії Теодора Адорно та Юргена Габермаса.
2. Проаналізуйте процедури і процеси деперсоналізація індивіда в сучасному світі у контексті філософії постмодернізму.
3. Розкрийте механізми уречевлення людини в розумінні Жана Бодріяра у контексті праці «Система речей».
4. Розкрийте вплив культури масового споживання на процеси уречевлення сучасної людини.
5. Проаналізуйте форми і сфери відчуження людини у сучасному суспільстві.
6. У чому полягають особливості відчуження людини у віртуальному просторі її буттєвості.

#### ***Основна:***

1. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником [4-е видання пер. та доп.]. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
2. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.
3. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-е видання, перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2017. 370 с.
4. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

#### ***Додаткова:***

1. Адорно Т. Теорія естетики; пер. з нім. П. Таращука. Київ: «Основи», 2002. 518 с.
2. Апель К.-О. Ситуація людини як етична проблема *Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія*. Київ: Лібра, 1999. С. 231-255.
3. Бодріяр, Жан. Символічний обмін і смерть [Текст] / Ж. Бодріяр ; пер. з фр. Л. Кононович. Львів: Кальварія, 2004. 374 с.
4. Бодріяр, Жан. Симулякри і симуляція. Переклад Володимира Ховхуна. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.

5. Булатевич М. Поняття уречевлення в концепціях суспільства модерну Теодора Адорно та Юргена Габермаса. *Соціальні виміри суспільства*: зб. наук. пр. Київ: ІС НАН України, 2009. Вип. 1 (12). С. 37-51. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28816/03-Bulatevich.pdf?sequence=1>
6. Городнюк Н. Мотив речі та уречевленої людини у романах В. Домонтовича «Доктор Серафікус» та В. Набокова «Захист Лужина». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. Вип. 35. С. 235–246. [https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7908/1/gorod\\_mot\\_2012\\_35\\_236.pdf](https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7908/1/gorod_mot_2012_35_236.pdf)
7. Гуцуляк О. Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>
8. Жовтоног І. С. Руйнування символів ідентичності як деструкція людської особистості. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2023. № 44(4-6). С.61-69. [https://www.journal-discourse.com/files/pdf/2023\\_44\\_4-6\\_-6.pdf](https://www.journal-discourse.com/files/pdf/2023_44_4-6_-6.pdf)
9. Кузь О. М. Становлення соціально-філософського дискурсу відчуження: марксизм versus екзистенціалізм. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. № 11, 2011. С.138-148. [https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2294/1/Kuz\\_Sahan\\_138.pdf](https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2294/1/Kuz_Sahan_138.pdf)
10. Ліотар Ж.-Ф. Ситуація постмодерну. *Філософська і соціологічна думка*. Київ, 1995. № 5–6. С. 15–38.
11. Лосик О.М. Постмодерністський погляд на свободу і справедливість : зб. тез Міжнар. наук.-прак. конф. «Європейські антитоталітарні практики». Чернігів, 2020. С. 25–29.
12. Лосик О. Феномен свободи і французький постмодернізм : монографія. Львів : Дослідно-видавничий центр Наукового товариства ім. Шевченка, 2016. 302 с.
13. Фуко М. Порядок дискурсу. Соціальні, економічні та релігійні виміри свободи : Збірник текстів. Львів, 2002. С. 264–291.
14. Хейлз К.Н. Як ми стали постлюдством. Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці. Пер. з англ. Е.Т. Маричева. Київ : Ніка-Центр., 2002. 430 с.

## Тема 14. Людина і техніка

1. Машина і людина: історико-філософська ретроспектива проблема.
2. Людиновимірне розуміння техніки у філософії Мартіна Гайдеггера.
3. Філософія техніки в інтерпретації Жана Бодріяра.
4. Трансформація природи людини у сучасних концепціях трансгуманізму.

*Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури:* аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, герменевтичний метод, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

*Ключові поняття:* людина, індивід, відчуження, гуманізм, трансгуманізм, уречевлення людини, деконструкція людського, техніка, технонауковий активізм, сцієнтизм, антисцієнтизм.

*Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:*

1. Здійсніть демаркацію понять «наука», «наукова революція», «техніка», «технонаука», «технологія».
2. Розкрийте ключові підходи до розуміння взаємодії людини і техніки.
3. Проаналізуйте людиновимірне розуміння техніки у філософії Мартіна Гайдеггера.
4. Розкрийте ключові ідеї філософії техніки Жана Бодріяра.
5. Проаналізуйте концептуальні положення філософії техніки Карла Ясперса та Льюїса Мемфорда.
6. Розкрийте ключові підходи до розуміння сутності людини у сучасних концепціях трансгуманізму.

### **Основна:**

1. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником [4-е видання пер. та доп.]. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
2. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.
3. Ожеван М.А., Дубов Д.В. Homo ex Machina. Філософські, культурологічні та політичні передумови формування конвергентного суспільства : монографія. Київ : НІСД, 2017. 272 с.



4. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-е видання, перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2017. 370 с.
5. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

**Додаткова:**

1. Апель К.-О. Ситуація людини як етична проблема *Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія*. Київ: Лібра, 1999. С. 231-255.
2. Білянська О. «Машино-людство» як форма урбанізації у концепції М. Бердяєва. *Докса*. 2019. 2 (32). С. 81-88.
3. Бодріяр, Жан. Символічний обмін і смерть [Текст] / Ж. Бодріяр ; пер. з фр. Л. Кононович. Львів: Кальварія, 2004. 374 с.
4. Гуцуляк О. Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>
5. Еллюль Ж. Техніка або виклик століття. Сучасна зарубіжна соціальна філософія : хрестоматія. Київ: Либідь, 1996. С.25-57.
6. Ільїн В. Епоха «пост»: людина в перспективі «нової духовності». *Філософсько-світоглядні засади буття людини*. 2010. № 5. С. 43 – 49.
7. Левченко Є.В. Постлюдина і постлюдство: особливості прояву. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2015. № 60. С.152-161. [https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/gvzdia\\_60\\_152-161.pdf](https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/gvzdia_60_152-161.pdf)
8. Хейлз К.Н. Як ми стали постлюдством. Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці. Пер. з англ. Е.Т. Маричева. Київ : Ніка-Центр., 2002. 430 с.
9. Чорноморденко І. В., Качак Н. В. Теоретико–методологічні засади становлення, розвитку та трансформації філософії техніки в епоху глобалізації. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya\\_2016\\_105\\_61](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_105_61)
10. Чурсінова О. Ю. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ФІЛОСОФІЇ ТЕХНІКИ М. БЕРДЯЄВА І Ж. БОДРІЙЯРА. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2022. Вип.39. С.96-101. [http://apfs.nuoua.od.ua/archive/39\\_2022/16.pdf](http://apfs.nuoua.od.ua/archive/39_2022/16.pdf)

## ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ

1. Як Ви розумієте висловлювання французького мислителя Жана-Поля Сартра: «Існування людини передує її сутності»; «Людина постійно знаходиться поза самою собою. Саме проектуючи себе та втрачаючи себе назовні, вона існує як людина». Аргументуйте свою позицію.

2. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Антуана де Сент-Екзюпері: «Єдина справжня розкіш – це розкіш людського спілкування». Свою позицію обґрунтуйте.

3. Як Ви розумієте висловлювання Бернарда Шоу: «Секрет успіху – в тому, щоб викликати обурення у якомога більшої кількості людей». Аргументуйте свою позицію.

4. Як Ви розумієте висловлювання: «Від великої мудрості багато печалі. І той, хто примножує знання, примножує печаль» (книга «Еклезіаст»). Аргументуйте свою позицію.

5. Прокоментуйте думку Рене Декарта: «Самотність потрібно шукати у великих містах». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

6. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Блеза Паскаля: «Людина – всього лише очерет, найслабкіший із витворів природи, але вона – очерет мислячий». Свою позицію обґрунтуйте.

7. Як Ви розумієте висловлювання Протагора: «Людина є мірою всіх речей». Аргументуйте свою позицію.

8. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Плінія Старшого: «Природа кинула голу людину на голу землю». Свою позицію обґрунтуйте.

9. Як Ви розумієте висловлювання Фрідріха Ніцше: «Що не вбиває мене, те робить мене сильнішим». Аргументуйте свою позицію.

*10. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Григорія Сковороди: «Якщо хочемо виміряти небо, землю та моря, повинні спочатку виміряти себе». Свою позицію обґрунтуйте.*

*11. Як Ви розумієте висловлювання Фрідріха Ніцше: «Людина назавжди прикута до минулого: хоч би як далеко і швидко вона бігла – ланцюг біжить разом із нею». Аргументуйте свою позицію.*

*12. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Епікура: «Завжди працюй. Завжди люби. Люби дружину і дітей більше від себе самого. Не чекай від людей вдячності й не переймайся, якщо тобі не дякують». Свою позицію обґрунтуйте.*

*13. Як Ви розумієте висловлювання Аврелія Августина: «Досконалість є знанням людини про свою недосконалість». Аргументуйте свою позицію.*

*14. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Конфуція: «Якщо немає чого дати людям – дайте їм свободу». Свою позицію обґрунтуйте.*

*15. Як Ви розумієте висловлювання: «Від великої мудрості багато печалі. І той, хто примножує знання, примножує печаль» (книга «Еклезіаст»). Аргументуйте свою позицію.*

*16. Прокоментуйте думку Платона: «Краса в світі народжується там, де душа й тіло діють у гармонії». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.*

*17. Як Ви розумієте висловлювання Джона Стюарта Мілля: «Гідність держави зрештою залежить від гідності особистостей, які її створюють». Аргументуйте свою позицію.*

*18. Прокоментуйте думку Аристотеля: «Є тільки один спосіб уникнути критики: нічого не робіть, нічого не говоріть і будьте ніким». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.*

19. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Рабіндраната Тагора: «Люди жорстокі, але людина добра». Свою позицію обґрунтуйте.

20. Прокоментуйте думку Артура Шопенгауера: «Людина – єдина тварина, що заподіює іншим біль, не маючи при цьому ніякої іншої мети». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

21. Як Ви розумієте висловлювання Софокла: «Багато величного є на землі, але немає нічого величнішого за людину». Аргументуйте свою позицію.

22. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Зігмунда Фрейда: «Чим бездоганніша людина зовні, тим більше демонів у неї всередині». Свою позицію обґрунтуйте.

23. Як Ви розумієте висловлювання П'єра-Огюстена Бомарше: «Кожна людина – завжди чиясь дитина». Аргументуйте свою позицію.

24. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Ніколо Макіавеллі: «Люди завжди погані, допоки їх не змусить до добра необхідність». Свою позицію обґрунтуйте.

25. Прокоментуйте думку Плїнія Старшого: «Природа кинула голу людину на голу землю». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

26. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Протагора: «Людина є мірою усіх речей». Свою позицію обґрунтуйте.

27. Як Ви розумієте висловлювання Платона: «Людина – іграшка богів. Отже, слід жити, граючись». Аргументуйте свою позицію.

28. Прокоментуйте думку Аристотеля: «Між людиною освіченою та неосвіченою така само різниця, як між живою і мертвою людиною». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

29. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Аристотеля: «Людина поза суспільством – або Бог, або звір». Свою позицію обґрунтуйте.

30. Як Ви розумієте висловлювання Апулея: «Кожна людина смертна, але людство в цілому безсмертне». Аргументуйте свою позицію.

31. Прокоментуйте думку Генріха Гейне: «Кожна людина – це світ, який з нею народжується і помирає. Під кожним надгробком людини лежить всесвітня історія». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

32. Як Ви розумієте висловлювання Олександра Довженка: «Ті держави є великими, в яких великими є малі люди». Аргументуйте свою позицію.

33. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Рабіндраната Тагора: «Люди жорстокі, але людина добра». Свою позицію обґрунтуйте.

34. Прокоментуйте думку Станіслава Лема: «Люди не хочуть жити вічно. Люди просто не хочуть помирати». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

35. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Бернарда Шоу: «Найбільший гріх щодо ближнього – не ненависть, а байдужість. Ось справжня вершина нелюдськості». Свою позицію обґрунтуйте.

36. Як Ви розумієте висловлювання Жана-Поля Ріхтера: «Бувають люди-рослини, люди-звірі, люди-боги». Аргументуйте свою позицію.

37. Прокоментуйте думку Йогана Гете: «І велика людина – лише людина». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

38. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Фрідріха Енгельса, що «людина припинила бути рабом людини і стала рабом речей». Свою позицію обґрунтуйте.

39. Як Ви розумієте висловлювання Марка Аврелія: «Час людського життя – одна мить; його сутність – вічний плин; відчуття – сумирні; будова тіла – тлінна; душа – нестійка; доля – загадкова; слава – недостовірна... Одним словом, життя – це боротьба та блукання на чужині...». Аргументуйте свою позицію.

40. Прокоментуйте думку Іоана Дамаскіна: «Створив Бог людину ніби деякий другий світ – малий у великому. Людина є мікросвіт, адже вона наділена як душею, так і тілом, і являє собою середину між розумом і матерією. Вона пов'язує видиме та невидиме, чуттєве та розумоосяжне». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

41. Як Ви розумієте висловлювання Марка Тулія Цицерона: «Людська душа має таку властивість; якщо вона не підноситься вгору, вона й не залишається на тому ж самому місці, вона падає». Аргументуйте свою позицію.

42. Прокоментуйте думку Блеза Паскаля: «Що ж за химера – людина? Яке небачене, яке чудовисько, який хаос, яке поле суперечностей, яке диво! Суддя усіх речей, безглуздий земний хробак, хоронитель істини, стічна яма сумнівів та помилок, слава та сміття Всесвіту. Хто розплутає цей клубок?». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

43. Прокоментуйте думку Фрідріха Ніцше, що людина є помилкою природи, що вона створює культуру як милиці для компенсації своєї висхідної природної немічності. Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

44. Як Ви розумієте висловлювання Фрідріха Ніцше: «Людина – це канат, що натягнутий між: твариною і надлюдиною». Аргументуйте свою позицію.

45. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Макса Шелера, одного з засновників філософської антропології у XX столітті, який доводив, що як особистість людина підноситься над протилежністю організму та навколишнього світу. Свою позицію обґрунтуйте.

46. Як Ви розумієте висловлювання Макса Шелера: «В історії, яка нараховує майже десять тисяч років, ми є першим поколінням, в якому людина повною мірою усвідомила свою власну проблематичність. Я маю на увазі те, що вона вже не знає себе самої і усвідомлює це». Аргументуйте свою позицію.

47. Як Ви розумієте висловлювання Марка Тулія Цицерона: «Людська душа має таку властивість; якщо вона не підноситься вгору, вона й не залишається на тому ж самому місці, вона падає». Аргументуйте свою позицію.

48. Як Ви розумієте висловлювання Джамбатіста Віко: «Філософія розглядає людину такою, якою вона має бути, а історія – такою, якою вона є»? Аргументуйте свою позицію.

49. Прокоментуйте думку Жан-Жака Руссо: «Насильство створило перших рабів, а боягузтво їх увічнило». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

50. Прокоментуйте думку німецького філософа Іммануїла Канта, що «історію людського роду в цілому можна розглядати, як виконання таємного плану природи..., в якому вона здатна повністю розвинути свої задатки, вкладені нею у людство». Прокоментуйте ідею ототожнення світової історії з природною. Відповідь обґрунтуйте.

51. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Іммануїла Канта: «Шлях у майбутнє лежить через минуле»? Аргументуйте свою позицію.

52. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Жана Кондорсе: «Навіть за найдемократичнішої конституції, неосвічений народ завжди буде рабом»? Аргументуйте свою позицію.

53. Як Ви розумієте висловлювання Георга Гегеля: «Історія вчить лише тому, що вона ніколи нічому не навчила народи»? Відповідь обґрунтуйте.

54. Прокоментуйте думку Марка Ферро, який стверджував, що «історія у тому вигляді, як її розповідають дітям і навіть дорослим, дозволяє одночасно дізнатися про те, що суспільство думає про себе, і те, як змінюється його становище з часом»? Відповідь обґрунтуйте.

55. Як Ви розумієте висловлювання Робіна Коллінгвуда: «Історія призначена для самопізнання людства. ...Цінність історії полягає у тому, що вона показує нам, що людина зробила, а отже, і вчить нас, що таке людина»? Відповідь обґрунтуйте.

56. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Люсьєна Февра, що видатна людина – дитина свого часу і найкращий та бездоганний виразник його культури: «Не герой «робить час», а час робить героя, і цей час треба прочитати у текстах, які він залишив»? Аргументуйте свою позицію.

57. Прокоментуйте думку Томаса Карлейля: «Історія світу – це історія великих людей». Відповідь обґрунтуйте.



58. Чи погоджуєтесь Ви з думкою американського філософа Джона Дьюї, який вбачав місію історичної освіти у забезпеченні естафети поколінь, у якій результатом зустрічі минулого й майбутнього є продуктивний діалог, що розширює горизонти сьогодення та закладає підвалини майбутнього. *Відповідь обґрунтуйте.*

59. Як Ви розумієте висловлювання Поля Рікера щодо співвідношення історичної пам'яті та забуття: «Історія, стверджуємо ми, відповідальна за тих, хто колись помер і чийми спадкоємцями ми є. Історичну операцію, в цілому, можна вважати актом погребіння. Не місцем поховання, не цвинтарем, не простим сховищем останків, а актом погребіння, що повторюється повсякчас. Таке писемне поховання у контексті історії продовжує роботу пам'яті та роботу скорботи. Праця скорботи відмежовує минуле від теперішнього і поступається місцем майбутньому. Робота пам'яті досягла б своєї мети, якби через реконструкцію минулого вдалось якоюсь мірою воскресити минуле»? *Аргументуйте свою позицію.*

60. Прокоментуйте думку Мирослава Поповича, що «історія згуртовує індивідів та створює національну самосвідомість. Але вона є міфічною подвійно, бо й кожна подія сучасності творить (переробляє) минуле, і кожний автор-історик її «міфологізує» на «власний» розсуд». *Відповідь обґрунтуйте.*

61. Як Ви розумієте висловлювання Реймона Арона, що «час не є дзеркалом, яке викривляє, чи екраном, який ховає справжню людину, він є виразом справжньої людської природи, завершення якої передбачає безкінечні рухи. Історія вільна тому, що наперед не написана і не детермінована, як природа чи фатальність, вона непередбачувана як людина для самої себе». Чи погоджуєтесь Ви з цією точкою зору? *Свою позицію обґрунтуйте.*

62. Прокоментуйте думку Джона Кеннеді, що «історія – це пам'ять нації... Це спосіб, яким нація встановлює свою ідентичність і наміри». *Відповідь обґрунтуйте.*

63. Як Ви розумієте висловлювання Мішеля Фуко, що «у своїй традиційній формі історія є перетворенням пам'ятника на документ... Сучасна історія – це механізм, що перетворює документ на пам'ятник. Там, де ми намагалися розшифрувати сліди залишені людьми, тепер є група елементів, які необхідно розмежувати, означити, співвіднести та згрупувати»? *Аргументуйте свою позицію.*

64. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Вільгельма Дільтея: «Гуманітарні науки і справді мають ту перевагу над природничо-науковим знанням, що їхній предмет становить собою не просто чуттєво дане явище, не одне лише відображення дійсності у свідомості, а саму безпосередню дану внутрішню дійсність – і саме її як зсередини пережитий зв'язок». *Свою позицію обґрунтуйте.*

65. Прокоментуйте думку Карла Поппера, який доводив, що у суспільному житті діють не закони, а тенденції, що мають лише здатність визначати певну спрямованість соціальних змін і є виявом екзистенційної, а не універсальної сутності суспільного буття. *Свою відповідь обґрунтуйте.*

66. Як Ви розумієте висловлювання Райнхарта Козеллека, що причинами суспільних негараздів, конфліктів і, навпаки, консенсусу та згоди є тертя, зсуви, зіткнення різних пластів історичного досвіду, котрі в надрах минулого пробуджуються, активізуються чи, навпаки, завмирають, «дрімаючи» у часових пластах? *Аргументуйте свою позицію.*

67. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Тамари Ящук: «у постмодерністській реальності історія складається з моментальних знімків, моментів руху, процесів, які можна визначити як взаєморозуміння та співробітництво, проте також як антагонізм і боротьбу, як взаємне узгодження зусиль і водночас як створені один одному перешкоди»? Свою відповідь обґрунтуйте.

68. Прокоментуйте думку Хосе Ортеги-і-Гассета: «Людина є те, що з нею сталося, те, що вона зробила... Людина володіє не природою, а... історією». Відповідь обґрунтуйте.

69. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Люсьєна Февра, що «історія – наука про людину, про минуле людства, а не про речі та явища»? Аргументуйте свою позицію.

70. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Карла Ясперса, що «здатність бачити і розуміти інших допомагає збагнути собі самого себе, подолати можливу вузькість у собі історичного, здійснити стрибок вдалину. Це спроба вступити у безмежну комунікацію – ще одна таїна становлення людини, і не в досяжному для нас доісторичному минулому, а в нас самих»? Аргументуйте свою позицію.

71. Як Ви розумієте думку Сергія Кримського, що «минуле стає все актуальнішим, і це з особливою силою розкривають процеси національного ренесансу, що проходять зараз у багатьох країнах світу. Адже національне відродження потребує ціннісного засвоєння всього того, що зберігається у часі, пробудження сталих цінностей, інваріантного змісту досвіду нації»? Свою відповідь обґрунтуйте.

72. Визначте і розкрийте спільні і відмінні характеристики методології соціогуманітарних і природничих наук.

73. Розкрийте роль методу порівняльного аналізу у межах філософської антропології.

74. Розкрийте евристичне значення герменевтичної методології у галузі філософської антропології.

75. Розкрийте роль структурно-функціональної методології у сфері філософської антропології.

76. Прокоментуйте думку Марка Ферро: «Образ інших народів чи власний образ, котрий живе у нашій душі, залежить від того, як у дитинстві нас навчали історії. Це закарбувалося на все життя. Для кожного з нас це відкриття світу, відкриття його минулого, і на образи, що склалися у дитинстві, у майбутньому накладаються як мимовільні розмисли, так і переконливі поняття про щось». Свою відповідь обґрунтуйте.

77. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Фрідріха Ніцше, що «у поясненні минулого ви маєте виходити з того, що складає найвищу силу сучасності. Лише шляхом найвищої напруги ваших благородних рис ви будете здатні вгадати у минулому те, що у ньому виявлялося вартим пізнання і збереження, і що є у ньому великого. Рівне пізнається лише рівним, інакше ви будете принижувати минуле до себе»? Аргументуйте свою позицію.

78. Прокоментуйте думку Ліни Костенко: «ніхто з нас, нині живущих, не може нести відповідальності за давні неспокутувані гріхи. Але кожен із нас зобов'язаний їх не повторити і не примножити». Свою відповідь обґрунтуйте, співставте точку зору поетеси з контекстом сучасної соціокультурної і суспільно-політичної ситуації в Україні.

79. Як Ви розумієте висловлювання Райнхарта Козеллека, що «історія завжди має справу з різновидами часу, які пов'язані на емпіричному рівні з просторовими параметрами різних часових пластів. Вони відсилають нашу свідомість до багатьох рівнів із різною тривалістю в часі та розвитком, які, однак, існують та діють одночасно»? Аргументуйте свою позицію.

80. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Люсьєна Леві-Брюля, що для міфологічної історії характерна ідея «містичної партиципації» – надприродної співучасті міфічних героїв минулого (богів, предків, «батьків-засновників») в житті сучасних поколінь? Аргументуйте свою позицію.

82. Як Ви розумієте висловлювання Джона Тоша, що «історик не є вартовим вічних цінностей: він має намагатися зрозуміти кожну епоху в її власних категоріях, сприйняти її власні цінності і пріоритети, а не нав'язувати їй наші»? Аргументуйте свою позицію.

83. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Наталії Яковенко, що «... школа мусить готувати молодь до того світу, в якому вона рано чи пізно житиме. Адже «історія миру», про яку йдеться, є свідомою альтернативою «історії барабана й сурми»? Свою відповідь обґрунтуйте.

84. Як Ви розумієте висловлювання Ернеста Хемінгуея: «Людина не для того створена, щоб терпіти поразки... Людину можна знищити, але її неможливо перемогти». Аргументуйте свою позицію.

85. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Новаліса, що «людиною стати – це мистецтво. Аргументуйте свою позицію.

## ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ

1. Напрямок у філософії, в межах якого свідомість людини розглядається як творець об'єктивного світу:

- a) суб'єктивний ідеалізм;
- b) об'єктивний ідеалізм;
- c) пантеїзм;
- d) монізм;
- e) деїзм.

2. Філософський напрямок, згідно з яким основою існування і пізнання світу людиною є воля як ірраціональне несвідоме начало (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше):

- a) панлогізм;
- b) фаталізм;
- c) пантеїзм;
- d) теїзм;
- e) волюнтаризм.

3. Філософський напрям, згідно з яким основою пізнання людиною світу є чуттєвий досвід (Ф. Бекон):

- a) фаталізм;
- b) реалізм;
- c) сенсуалізм;
- d) раціоналізм;
- e) емпіризм.

4. Філософське вчення про природу людської моральності, походження і природу моральних норм, спосіб їх функціонування в суспільстві:

- a) епістемологія;
- b) праксеологія;
- c) етика
- d) логіка;
- e) онтологія.

5. Філософська дисципліна, предметом якої є закономірності й особливості пізнання відношення людини і світу на різних етапах розвитку філософії:

- a) аксіологія;
- b) гносеологія;
- c) історія філософії;
- d) логіка;
- e) праксеологія.

6. *Наука про закони і форми людського мислення:*

- a) аксіологія;
- b) методологія;
- c) гносеологія;
- d) логіка;
- e) праксеологія.

7. *Спосіб пізнання дійсності людиною, що завбачує здатність до безпосереднього осягнення істин поза межами усвідомленого міркування:*

- a) чуттєве пізнання;
- b) інтуїція;
- c) раціональне пізнання;
- d) формалізація;
- e) ідеалізація.

8. *Філософський напрямок і методологічний підхід, в межах якого суще розглядається через переживання людиною природи або за допомогою основних знань природничих наук:*

- a) натурфілософія;
- b) метафізика;
- c) еклектика;
- d) діалектика;
- e) софістика.

9. *Сфера суспільної діяльності людини, в межах якої відбувається вироблення й теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність:*

- a) релігія;
- b) метафізика;
- c) наука;
- d) філософія;
- e) міф.

10. *Людський індивід, який пройшов або проходить процес соціалізації і є суб'єктом пізнання:*

- a) особистість;
- b) індивідуальність;
- c) особа;
- d) людина;
- e) персону.

11. Новітній філософський напрям, за яким постіндустріальному суспільству відповідає культура й наука, яка базується на "радикальному плюралізмі" людини як суб'єкта пізнання (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ж. Ліотар):

- a) постмодернізм;
- b) неопозитивізм;
- c) екзистенціалізм;
- d) структуралізм;
- e) герменевтика.

12. Філософська дисципліна, в межах якої досліджуються умови і методи ефективної діяльності людини, спрямованої на перетворення світу:

- a) онтологія;
- b) гносеологія;
- c) методологія;
- d) логіка;
- e) праксеологія.

13. Система знаків, яка служить позначенню предметів та процесів дійсності, обміну думок між людьми:

- a) свідомість;
- b) ідеологія;
- c) психіка;
- d) мова;
- e) діалог.

14. Сфера суспільної діяльності людини, функцією якої є вироблення та теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність:

- a) філософія;
- b) релігія;
- c) мова;
- d) психіка;
- e) наука.

15. Система найзагальніших знань, ідей, цінностей, переконань, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу:

- a) рефлексія;
- b) свідомість;
- c) світогляд;
- d) ідеологія;
- e) психіка.



*16. Філософський напрям, згідно з яким відчуття людини є єдиним джерелом пізнання (Дж. Локк, Дж. Берклі, Е. Мах):*

- a) емпіризм;
- b) раціоналізм;
- c) раціоцентризм;
- d) реалізм;
- e) сенсуалізм.

*17. Той, хто пізнає – людина, група людей, соціальна група:*

- a) особа;
- b) індивід;
- c) особистість;
- d) індивідуальність;
- e) суб'єкт.

*18. Філософсько-світоглядна орієнтація XX т., в межах якої відбувається абсолютизація науки у її здатності вирішити нагальні проблеми людства:*

- a) антисцієнтизм;
- b) релятивізм;
- c) скептицизм;
- d) агностицизм;
- e) сцієнтизм.

*19. Філософсько-світоглядна орієнтація XX т., в межах якої обґрунтовується песимістичний погляд на здатність науки та техніки забезпечити соціальний прогрес людства:*

- a) антисцієнтизм;
- b) релятивізм;
- c) скептицизм;
- d) агностицизм;
- e) сцієнтизм.

*20. Відтворення образу предмета у свідомості людини, без безпосередньої взаємодії з ним, але на основі попереднього чуттєвого досвіду:*

- a) уявлення;
- b) сприйняття;
- c) поняття;
- d) інтерпретація;
- e) судження.

*21. Хто з раціоналістів відкрив сферу свідомості людини як мислительну діяльність "Я" (суб'єкта):*

- a) Ф. Бекон;
- b) Р. Декарт;
- c) Т. Гоббс;
- d) Дж. Локк;

е) Б. Спіноза.

22. *Те, що пізнається (природа, суспільство, людина):*

- а) суб'єкт пізнання;
- б) реальність;
- с) дійсність;
- д) об'єкт пізнання;
- е) дійсність.

23. *Розробка принципу етичного раціоналізму в поведінці людини належить:*

- а) Парменіду;
- б) Сократу;
- с) Зенону;
- д) Піфагору;
- е) Фалесу.

24. *Кому належить вислів "Пізнай самого себе"?:*

- а) Парменіду;
- б) Платону;
- с) Сократу;
- д) Піфагору;
- е) Фалесу.

25. *Науковець, який обґрунтував у 1859 р. еволюційну теорію походження біологічних видів:*

- а) Н. Бор;
- б) А. Ейнштейн;
- с) Ч. Дарвін;
- д) Г. Фріз;
- е) А. Кроулі.

26. *Кому з представників німецької філософії належить вислів "Май мужність користуватися власним розумом":*

- а) І. Канту;
- б) Г. Гегелю;
- с) Ф. Шеллінг;
- д) Й. Фіхте;
- е) Л. Фейєрбаху.

27. *Песимістичний погляд на здатність науки та техніки забезпечити соціальний прогрес людства:*

- а) детермінізм;
- б) антисцієнтизм;
- с) агностицизм;
- д) релятивізм;

е) скептицизм.

28. Засновником прагматизму, що виходив з необхідності корисності філософії для людини:

- а. Ч. Пірс;
- б. О. Конт;
- с. Ф. Ніцше;
- д. А. Шопенгауер;
- е. С. Керк'єгор.

29. Хто є автором праці "Досвід про людське розуміння" і розробником концепту людської свідомості як "чистої дошки":

- а) Р. Декарт;
- б) Ф. Бекон;
- с) Дж. Берклі;
- д) Б. Спіноза;
- е) Дж. Локк.

30. Кому з ірраціоналістів належить думка, що, "все, що існує у пізнанні і сам світ є об'єкт у відношенні до суб'єкта, світ є моїм уявленням":

- а. З. Фрейду;
- б. А. Бергсону;
- с. Ф. Ніцше;
- д. А. Шопенгауеру;
- е. С. Керк'єгору.

31. Кому з античних мислителів належить визначення людини як суспільної, полісної істоти:

- а. Геракліту;
- б. Платону;
- с. Протагору;
- д. Сократу
- е. Аристотелю.

32. Моральний принцип, в основі якого лежить бажання блага іншій людині:

- а) фаталізм;
- б) волюнтаризм;
- с) альтруїзм;
- д) аскетизм;
- е) гедонізм.

33. Філософський принцип, згідно яким людина вважається центром і вищою метою всесвіту:

- а) теоцентризм;
- б) волюнтаризм;
- с) антропоцентризм;
- д) гілозоїзм;

е) космоцентризм.

34. Моральний принцип, згідно з яким обстоюється крайнє обмеження потреб людини, відмова від життєвих благ:

- а) аскетизм;
- б) альтруїзм;
- с) гуманізм;
- д) волюнтаризм;
- е) гедонізм.

35. Філософська категорія, в межах якої визначається стан напруги, протистояння між творцем (людиною) і його творінням (Й. Фіхте, Г. Гегель, Л. Фейєрбах, К. Маркс):

- а) суперечність;
- б) зняття;
- с) антиномія;
- д) соціальна апатія;
- е) відчуження.

36. Моральний принцип, згідно з яким метою життя людини проголошується отримання насолоди (Епікур):

- а) аскетизм;
- б) евдемонізм;
- с) альтруїзм;
- д) гедонізм;
- е) скептицизм.

37. Філософський напрям, в межах якого феномени культури, зокрема тексти, тлумачаться у залежності від контексту розвитку культури та культури суб'єкта, котрий здійснює інтерпретацію (В. Дільтей, М. Гайдеггер, Г. Гадамер):

- а) структуралізм;
- б) герменевтика;
- с) постпозитивізм;
- д) екзистенціалізм;
- е) позитивізм.

38. Філософський принцип, згідно з яким визнається цінність людини як особистості, її право на свободу, рівність, щастя, милосердя як норму відношень між людьми:

- а) евдемонізм;
- б) скептицизм;
- с) гуманізм;
- д) волюнтаризм;

е) аскетизм.

39. Категорія в китайській філософії, що означає першопричину, котра породжує речі, визначає долю людини, напрямок життя, дорогу:

- а) дао;
- б) жень;
- в) ян;
- г) сінь;
- е) інь.

40. Напрямок у китайській філософії, згідно з яким розвиток природи, суспільства і окремої людини підпорядкований не волі небес, а універсальному закону дао:

- а) моїзм;
- б) даосизм;
- в) буддизм;
- г) конфуціанство;
- е) легізм.

41. Філософський напрямок XIX-XX ст., згідно з яким висхідні засади суцього виводяться з існування людини (С. К'єркегор, К. Ясперс, М. Гайдеггер, А. Камю, Ж.-П. Сартр):

- а) структуралізм;
- б) герменевтика;
- в) екзистенціалізм;
- г) прагматизм;
- е) позитивізм.

42. Філософський напрям, згідно з яким основою пізнання є чуттєвий досвід людини (Ф. Бекон):

- а. номіналізм;
- б. реалізм;
- в. панлогізм;
- г. раціоналізм;
- е. емпіризм.

43. Філософська дисципліна, предметом якої є феномен прекрасного у контексті художнього освоєння дійсності людиною:

- а) естетика;
- б) філософія релігії;
- в) етика;
- г) логіка;

е) філософська антропологія.

*44. Система ідей, теорій, принципів, котрі втілюють усвідомлені соціальні інтереси індивіда і соціальної спільноти:*

- а) аксіологія;
- б) гносеологія;
- с) етика;
- д) ідеологія;
- е) праксеологія.

*45. Окремий представник людського роду, окремо взята людина:*

- а) особистість;
- б) людина;
- с) індивід;
- д) індивідуальність;
- е) особа.

*46. Філософський принцип, котрий виходить з абсолютизації інтересів окремого індивіда у його протиставленні суспільству:*

- а) індивідуалізм;
- б) альтруїзм;
- с) гуманізм;
- д) волюнтаризм;
- е) колективізм.

*47. Філософська дисципліна, предметом якої є закономірності й особливості пізнання відношення людини і світу на різних етапах розвитку філософії:*

- а. аксіологія;
- б. гносеологія;
- с. естетика;
- д. історія філософії;
- е. праксеологія.

*48. Закон відплати за моральні вчинки людини в минулому, котрий діє у процесі посмертного перевтілення людини в іншу істоту (буддизм, індуїзм):*

- а) сансара;
- б) карма;
- с) дхарма
- д) Атман;
- е) Брахман.

*49. Напрямок у філософії Китаю, в межах якого визнається непорушність установлених небом суспільних традицій і верховенство добра у відношеннях людини і суспільства:*

- а) моїзм;
- б) даосизм;

- c) буддизм;
- d) конфуціанство;
- e) легізм.

*50. Наука про закони і форми людського мислення:*

- a. аксіологія;
- b. гносеологія;
- c. логіка;
- d. методологія;
- e. праксеологія.

*51. Філософський напрямок, в межах якого суще розглядається через переживання людиною природи або за допомогою основних знань природничих наук:*

- a. натурфілософія;
- b. метафізика;
- c. еkleктика;
- d. діалектика;
- e. софістика.

*52. Філософський напрямок, згідно з яким першоосновою сущого є духовна субстанція (ідея, Абсолют, Бог), котра існує об'єктивно, незалежно від свідомості суб'єкта (Платон, Г. Гегель, неомісти):*

- a) суб'єктивний ідеалізм;
- b) матеріалізм;
- c) об'єктивний ідеалізм;
- d) гілозоїзм;
- e) пантеїзм.

*53. Людський індивід, котрий пройшов процес соціалізації:*

- a. особистість;
- b. людина;
- c. індивідуальність;
- d. особа;
- e. персону.

*54. Філософський напрям (в основному в США), згідно з яким філософія має зосереджуватися не на з'ясуванні глибинних всезагальних принципів буття, а вдосконаленні основних форм і методів практичного освоєння дійсності людиною (Ч. Пірс, УДжемс):*

- a) екзистенціалізм;
- b) позитивізм;
- c) прагматизм;

- d) структуралізм
- e) герменевтика.

*55. Філософська дисципліна, в межах якої досліджуються умови і методи ефективної діяльності людини, спрямованої на перетворення світу:*

- a. онтологія;
- b. гносеологія;
- c. методологія;
- d. аксіологія;
- e. праксеологія.

*56. Цілеспрямована предметна діяльність людини, зосереджена на перетворенні світу:*

- a) практика;
- b) функціонування;
- c) праця;
- d) досвід;
- e) виробництво.

*57. Напрямок у філософії й психології, висхідною позицією якого є визнання домінуючої ролі підсвідомого у житті людини (З. Фройд):*

- a) аналітична філософія;
- b) психоаналіз;
- c) постструктуралізм;
- d) структуралізм;
- e) постмодернізм.

*58. Специфічна якість психічної діяльності, в межах якої дійсність відображається у формах культури, тобто у штучних, неприродних формах, витворених людиною у процесі сторичного розвитку:*

- a) мова;
- b) свідомість;
- c) емоції;
- d) мотивація;
- e) вольові акти.

*59. Система найзагальніших знань, цінностей, переконань, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу:*

- a. рефлексія;
- b. свідомість;
- c. світогляд;
- d. ідеологія



е. психіка.

60. Філософський напрям, згідно з яким відчуття людини є єдиним джерелом пізнання (Дж. Локк, Дж. Берклі, Е. Мах):

- а. емпіризм;
- б. раціоналізм;
- с. реалізм;
- д. номіналізм;
- е. сенсуалізм.

61. Філософський напрям, представники якого, концентруючись на етичній проблематиці, обстоювали незворушність, відстороненість від бід і радощів життя (Зенон, Луцій Сенека, Марк Аврелій):

- а) епікуреїзм;
- б) скептицизм;
- с) стоїцизм;
- д) піфагореїзм;
- е) неоплатонізм.

62. Той, хто пізнає – людина, група людей, соціальна група:

- а. особа;
- б. індивід;
- с. особистість;
- д. індивідуальність;
- е. суб'єкт.

63. Філософсько-світоглядна орієнтація ХХ т., в межах якої відбувається абсолютизація науки у її здатності вирішити нагальні проблеми людства:

- а. антисцієнтизм;
- б. релятивізм;
- с. агностицизм;
- д. волюнтаризм;
- е. сцієнтизм.

64. Філософсько-світоглядна орієнтація ХХ т., в межах якої обґрунтовується песимістичний погляд на здатність науки та техніки забезпечити соціальний прогрес людства:

- а. антисцієнтизм;
- б. релятивізм;

- c. агностицизм;
- d. волюнтаризм;
- e. сцієнтизм.

65. *Відтворення образу предмета у свідомості, без безпосередньої взаємодії з ним, але на основі попереднього чуттєвого досвіду людини:*

- a. уявлення;
- b. сприйняття;
- c. поняття;
- d. досвід;
- e. судження.

66. *Філософський принцип, згідно з яким доля людини напередвизначена зовнішніми об'єктивними факторами:*

- a) антропоцентризм;
- b) волюнтаризм;
- c) фаталізм;
- d) аскетизм;
- e) реалізм.

67. *Напрямок в західній філософії кінця XIX – XX ст., представники якого проголосили життя (в його біологічній чи психологічній формах) основним предметом філософії (Ф. Ніцше, А. Бергсон, З. Фрейд):*

- a) марксизм;
- b) позитивізм;
- c) прагматизм;
- d) позитивізм;
- e) "філософія життя".

68. *Філософська дисципліна, в межах якої вивчається зміст і сутність права, його роль у житті людини, держави та суспільства:*

- a) філософія історії;
- b) філософія релігії;
- c) філософія права;
- d) філософська антропологія;
- e) філософія культури.

69. *Філософська дисципліна, предметом якої є дослідження природи і сутності людини:*

- a) філософія історії;
- b) філософська антропологія;
- c) філософія права;
- d) філософія релігії;
- e) філософія культури.

70. *Хто з раціоналістів відкрив сферу свідомості як мислительну діяльність "Я" (суб'єкта):*

- a. Ф. Бекон;
- b. Р. Декарт;
- c. Т. Гоббс;
- d. Дж. Локк;
- e. Б. Спіноза.

*71. Визначення поняття свободи людини як усвідомленої необхідності належить:*

- a) Ф. Бекону;
- b) Р. Декарту;
- c) Б. Спінозі;
- d) Т. Гоббсу;
- e) Дж. Локку.

*72. Кому з просвітників належить ідея, що розумова нерівність є результатом відмінностей у вихованні, в належних умовах кожна людина здатна піднятися на найвищі щаблі культури:*

- a) Вольтеру;
- b) Д. Дідро;
- c) П. Гольбаху;
- d) Ж.-Ж. Руссо.
- e) К.-А. Гельвецію.

*73. Кому з французьких просвітників належать ідеї про існування "золотого віку" людства в первіснообщинному суспільстві й що становлення цивілізації, культури, науки зовсім не сприяло вдосконаленню моральності й звичаїв життя людини:*

- a) Вольтеру;
- b) Д. Дідро;
- c) П. Гольбаху;
- d) Ж.-Ж. Руссо.
- e) К.-А. Гельвецію.

*74. Хто з французьких просвітників розробив вчення про соціальну й майнову нерівність, вважаючи, що прямим наслідком приватної власності є ворожнеча між людьми, прагнення збагачуватись за рахунок інших:*

- a) Вольтеру;
- b) Д. Дідро;
- c) П. Гольбаху;
- d) Ж.-Ж. Руссо.
- e) К.-А. Гельвецію.

*75. Кому з китайських філософів належить настанова: "Не роби людям того, чого не бажаєш собі...":*

- a) Лао-цзи;
- b) Кун-цзи;
- c) Мен-цзи;
- d) Ян Чжу;
- e) Сюн-цзи.

76. Засновником даосистського розуміння природи людини є:

- a) Лао-цзи;
- b) Кун-цзи;
- c) Мен-цзи;
- d) Ян Чжу;
- e) Сюн-цзи.

77. Етико-філософське вчення в Давньому Китаї, за яким правитель держави уподібнювався батькові, а підлеглі – його дітям (принцип патерналізму):

- a) легізм;
- b) конфуціанство;
- c) моїзм;
- d) буддизм
- e) даосизм.

78. Одна з трьох світових релігій, згідно з якою життя людини є стражданням, зумовленим бажаннями:

- a) християнство;
- b) іудаїзм;
- c) буддизм;
- d) протестантизм;
- e) іслам.

79. Розробка принципу етичного раціоналізму у контексті розуміння поведінки людини належить:

- f) Парменіду;
- g) Сократу;
- h) Піфагору;
- i) Платону;
- j) Фалесу.

80. Думка про те, що тіло є в'язницею душі належить:

- a) Платону;
- b) Геракліту;
- c) Аристотелю;
- d) Сократу;
- e) Плотіну.

81. Хто з представників філософії Німецького просвітництва заперечував особисте безсмертя, вказуючи, що життя окремої людини тимчасове:

- a) І. Кант;
- b) Г. Гегель;
- c) Й. Фіхте;
- d) Ф. Шеллінг;
- e) Л. Фейєрбах.

82. Кому з представників філософії Німецького просвітництва належить вислів "Май мужність користуватися власним розумом":

- a) І. Кант;
- b) Г. Гегель;
- c) Й. Фіхте;
- d) Ф. Шеллінг;
- e) Л. Фейєрбах.

83. Антропологічний принцип, згідно з яким існує єдність душі і тіла, а людина – частина природи і її продукт, був розроблений:

- a) І. Кант;
- b) Г. Гегель;
- c) Й. Фіхте;
- d) Ф. Шеллінг;
- e) Л. Фейєрбах.

84. Кому належить думка, що Бог – це витвір людської свідомості, це внутрішня потреба людини:

- a) І. Кант;
- b) Г. Гегель;
- c) Й. Фіхте;
- d) Ф. Шеллінг;
- e) Л. Фейєрбах.

85. Кому належить вислів: "Чини так, щоб ти ставився до людини (і до людства) так, як до мети, і ніколи не ставився б до неї так, як до засобу":

- a) І. Кант;
- b) Г. Гегель;
- c) Й. Фіхте;
- d) Ф. Шеллінг;
- e) Л. Фейєрбах.

86. Концепція "філософії серця" як своєрідного центру, місцезнаходження думки, віри, волі, любові, центру духовного життя людини – це....:

- a) космоцентризм;
- b) антропоцентризм;
- c) гуманізм;
- d) кордоцентризм;
- e) гілозоїзм.

87. *Світоглядний принцип, котрий завбачує чутливе, емоційне ставлення людини до рідної землі, до природи як до світу свого буття:*

- a) пантеїзм;
- b) антеїзм;
- c) кордоцентризм;
- d) аскетизм;
- e) гілозоїзм.

88. *Кому з українських мислителів належить думка, що людина здатна пізнати світ, оскільки в природі існують непохитні закони, а історія не реалізація промислу Божого, а людська драма в дії:*

- a) Ю. Дрогобичу;
- b) К. Саковичу;
- c) П. Русину;
- d) Ф.Прокоповичу;
- e) С. Оріховському.

89. *Хто з українських мислителів розробив філософську систему, в якій найбільш чітко реалізувалися найважливіші риси української ментальності – кордоцентризм, антеїзм, екзистенціалізм, прагнення до самопізнання:*

- a) Г. Сковорода;
- b) М. Гоголь;
- c) П. Куліш;
- d) М. Драгоманов;
- e) М. Костомаров.

90. *Онтологія кого з українських мислителів базувалася на твердженні про існування трьох світів – макрокосму (природи), мікрокосму (людини) та світу символів (Біблії):*

- a) М. Костомарова;
- b) М. Гоголя;
- c) М. Драгоманова;
- d) П. Куліша;
- e) Г. Сковороди.

91. *Праці "Серце і його значення в духовному житті людини...", "З наук про людський дух", "Ідея" належать:*

- a) І. Франку;
- b) М. Драгоманову;
- c) П. Юркевичу;
- d) П. Кулішу;
- e) М. Костомарову.

92. *Ідея "сродної" (спорідненої) праці розроблена у творах:*

- a) М. Костомарова;
- b) М. Гоголя;
- c) П. Юркевича;
- d) П. Куліша;
- e) Г. Сковороди.

93. *Хто з українських мислителів обґрунтував ідею безупинного людського поступу, метою якого є досягнення добровільної асоціації гармонійно розвинутих осіб з обмеженням елементів примусу:*

- a) П. Юркевич;
- b) М. Драгоманов;
- c) П. Куліш;
- d) І. Франко;
- e) М. Костомаров.

94. *Кому з українських мислителів належить твердження, що націоналізм – це внутрішнє, органічне прагнення людина і народу до збереження індивідуальності, духовності, самобутності, особного українського "Я":*

- a) Д. Донцову;
- b) М. Драгоманову;
- c) І. Франку;
- d) В. Липинському;
- e) М. Костомарову.

95. *Хто з філософів стверджував, що християнство – це релігія рабів, яка призвела до втрати і вихолощення будь-яких проявів "героїзму" в сучасному суспільстві:*

- a) С. Керк'єгор;
- b) Ф. Ніцше;
- c) К. Маркс;
- d) О. Шпенглер;
- e) О. Конт.

96. *Хто з філософів розглядав практику як основу відношення людини до світу та здійснив спробу матеріалістичного тлумачення історії:*

- a) Ч. Пірс;
- b) Ф. Ніцше;
- c) О. Шпенглер;
- d) К. Маркс;
- e) О. Конт.

97. *Кому з мислителів належить твердження, що культура позбавляє людей самобутності, стає на заваді індивідуальності, перетворюючи людину в "дресировану мавпу":*

- a) О. Конту;
- b) Ф. Ніцше;
- c) К. Марксу;
- d) Ч. Пірсу;
- e) С. Керк'єгору.

98. Назвіть напрям у філософії, згідно з яким, шлях до побудови справедливого суспільства пролягає через знищення приватної власності, яка є основою експлуатації людини людиною ("відчуження"):

- a) позитивізм;
- b) марксизм;
- c) прагматизм;
- d) волюнтаризм;
- e) екзистенціалізм.

99. Одним з найвизначніших критиків раціоналізму, засновником ірраціоналізму, який абсолютизував значення окремої людини, що є вищою загалом, був:

- a) С. Керк'єгор;
- b) Ф. Ніцше;
- c) К. Маркс;
- d) О. Шпенглер;
- e) О. Конт.

100. Засновником волюнтаризму в розумінні сутності людини і світу в XIX ст. став:

- a. О. Конт;
- b. Ф. Ніцше;
- c. К. Маркс;
- d. А. Шопенгауер;
- e. С. Керк'єгор.

101. Кому з мислителів належить думка, що життя людини є єдністю радості і болю, "оптимістичною трагедією":

- a. О. Конту;
- b. Ф. Ніцше;
- c. К. Марксу;
- d. А. Шопенгауеру;
- e. С. Керк'єгору.

102. Засновником прагматизму, що виходив з необхідності корисності філософії для людини є:



- a) Ч. Пірс;
- b) Ф. Ніцше;
- c) О. Конт;
- d) А. Шопенгауер;
- e) С. Керк'єгор.

*103. Вкажіть філософський напрямок, згідно з яким основою існування світу і людини є щось, що лежить поза межами розуму (воля, інстинкти):*

- a) пантеїзм;
- b) гілозоїзм;
- c) теїзм;
- d) раціоналізм;
- e) ірраціоналізм.

*104. Хто з ірраціоналістів, засуджуючи загал як зло, як джерело хаосу, вбачав спасіння людини в усамітненні:*

- a) З. Фрейд;
- b) Ф. Ніцше;
- c) А. Шопенгауер;
- d) Ч. Пірс;
- e) С. Керк'єгор.

*105. Кому з ірраціоналістів належить думка, що, "все, що існує у пізнанні і сам світ є об'єкт у відношенні до суб'єкта, світ є моїм уявленням":*

- a) З. Фрейду;
- b) Ф. Ніцше;
- c) К. Марксу;
- d) А. Шопенгауеру;
- e) С. Керк'єгору.

*106. Філософська творчість С. К'єркегора, М. Хайдеггера, К. Ясперса, Ж.-П. Сартра, А. Камю, яка за ключовий предмет має проблематику існування людини, належить до філософії:*

- a) структуралізму;
- b) екзистенціалізму;
- c) постпозитивізму;
- d) постструктуралізму;
- e) герменевтики.

*107. Вкажіть філософський напрямок, в межах якого розуміння однієї людини іншою вважається однією з провідних філософських категорій:*

- a) структуралізм;
- b) постмодернізм;
- c) неопозитивізм;
- d) постпозитивізм;
- e) герменевтика.

*108. У середньовічній філософії обґрунтовувалося, що:*

- a) людина є продуктом еволюції природи;
- b) людина створена за образом і подобою Бога;
- c) ключовим фактором еволюції людини є праця;
- d) людина сформувалася під впливом комплексних мутацій;
- e) людина є продуктом біологічної еволюції.

*109. Ідея, що людина є результатом творення Богом, обґрунтована в:*

- a) дарвінізмі;
- b) антропоцентризмі;
- c) теоцентризмі;
- d) космоцентризмі;
- e) еволюціонізмі.

*110. Проблема гідності людини обґрунтована в працях:*

- a) Миколи Кузанського;
- b) Джованні Піко делла Мірандоли;
- c) Томазо Капманелли;
- d) Томаса Мора;
- e) Леонардо да Вінчі.

*111. Слово «individuum» означає:*

- a) самостійний;
- b) неподільний;
- c) самодостатній;
- d) досконалий;
- e) першорядний.

*112. Неповторна своєрідність окремої людини (зовнішність, характер, особистісні риси) на противагу типовим рисам:*

- a) індивід;
- b) особистість;
- c) людина;
- d) індивідуальність;
- e) особа.

*113. Предметом філософської антропології є:*

- a) форми і методи пізнання;
- b) свідомість;
- c) природа людини;
- d) буття і небуття;
- e) діяльність.

*114. Система матеріальних і духовних цінностей, набутих людством у процесі розвитку цивілізації:*

- a) філософія;
- b) культура;
- c) релігія;
- d) досвід;
- e) наука.

*115. Предметом аксіології є:*

- a) форми і методи пізнання;
- b) система матеріальних і духовних цінностей людини;
- c) природа людини;
- d) діяльність людини;
- e) історія.

*116. Предметом праксеології є:*

- a) форми і методи пізнання;
- b) основні форми буття світу;
- c) природа людини;
- d) система матеріальних і духовних цінностей людини;
- e) діяльність людини.

*117. Предметом онтології є:*

- a) основні форми буття світу;
- b) форми і методи пізнання;
- c) система матеріальних і духовних цінностей людини;
- d) природа людини;
- e) діяльність людини.

## ЗАЛІКОВІ ПИТАННЯ

1. Поняття та предмет методології наукових досліджень.
2. Природа науки та наукових досліджень.
3. Поняття та предмет філософської антропології.
4. Місце філософської антропології у системі соціокультурного знання.
5. Основні функції філософської антропології.
6. Особливості розуміння людини в ірраціональній антропології XIX століття.
7. Природа та сутність людини у розумінні Сьорена Кєркегора.
8. Розуміння людини у філософії Фрідріх Ніцше. Концепт надлюдини.
9. Вчення Макса Шелера про людину.
10. Морфологічні особливості людини та концепція «біологічної недоконаності людини» Арнольда Гелена.
11. Людина як ексцентрична істота в розумінні Гельмута Плеснера.
12. Філософія Карла Ясперса: граничні ситуації і вихід за межі повсякденності.
13. Природа і сутність людини у розумінні Габрієля Марселя.
14. Розуміння Я та Іншого у філософії Жана Поля Сартра.
15. Абсурдність існування людини у філософії Альбера Камю.
16. Розуміння природи несвідомого людини в психоаналізі Зігмунда Фрейда.
17. Вчення про архетипи колективного позасвідомого (несвідомого) Карла Юнга.
18. Розуміння людини у філософії Еріха Фромма: відчуження і любов.
19. Особистісне зростання та концепція сексуальності людини Карен Хорні.
20. Міфологічні та релігійні підходи до проблеми походження людини. Креаціонізм.
21. Проблема походження людини у філософії. Антропоцентризм та гуманізм. Антропний принцип.
22. Еволюціонізм та еволюційна теорія походження людини. Вчення Чарльза Дарвіна та мутаційна теорія Гуто де Фріза.
23. Есенційність та екзистенційність як різновияви у бутті людини.
24. Суперечність між сутністю та існуванням людини.
25. Граничні ситуації як прояв екзистенції людини.
26. Полісутнісне homo.
27. Буття людської свідомості і буття духовності.
28. Природа моральності людини. Імперативи моральності у розумінні Імануїла Канта, Ганса Йонаса та Карла-Отто Апеля.
29. Свобода та її межі в бутті людини.

30. Творчість у бутті людини. Гра як особлива форма творчого буття людини.
31. Теорія комунікативної дії Юргена Габермаса.
32. Мова як домівка буття в інтерпретації Мартіна Гайдеггера.
33. Інтерсуб'єктивна комунікація та етика колективної солідарної відповідальності людства в розумінні Карла-Отто Апеля.
34. Природа розуміння і діалогічність людського буття.
35. Поняття «ірраціональне». Ірраціональне як нераціональне і позараціональне.
36. Несвідоме і позасвідоме як прояви ірраціонального. Проблема сублімації.
37. Фантазія, уява, творчість як прояви ірраціонального.
38. Ірраціональне як чинник маніпуляції індивідуальною і суспільною свідомістю в епоху постправди.
39. Поняття «тілесність». Тілесність і тіло людини.
40. Тілесний канон і детермінованість мови людського тіла.
41. Виміри тілесного буття у екзистенціалізмі.
42. Осягнення тілесності у філософії постмодернізму: «тіло без органів» – corpus – «тілесна віртуальність»
43. Плюральність і множинність людського в інтерпретації філософії постмодернізму. Деперсоналізація індивіда. Деконструктивізм в антропології.
44. Свобода людини як свобода комунікації, дискурсу, тексту та інтерпретації в постантропологічну добу.
45. Світовідчуття та самовідчуття людини, культура повсякденності в антропології постмодерну.
46. Уречевлення людини в інтерпретації Теодора Адорно та Юргена Габермаса.
47. Уречевлення людини в розумінні Жана Бодріяра у контексті праці «Система речей».
48. Людина як товар у сучасному світі: проблема відчуження і деконструкції людського.
49. Машина і людина: історико-філософська ретроспектива проблема.
50. Людиновимірне розуміння техніки у філософії Мартіна Гайдеггера.
51. Філософія техніки в інтерпретації Жана Бодріяра.
52. Трансформація природи людини у сучасних концепціях трансгуманізму.

## КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

**Абсолют** – те, що нічим не зумовлене, ні від чого не залежне. У філософії Бог, субстанція, ідея (Г. Гегель). Абсолютне протилежне відносному (зумовленому, залежному).

**Абстракція, абстрагування** – мислення відволікання від окремих властивостей предметів і формування на цій основі образів реальності (уявлень, понять, суджень).

**Агностицизм** – напрям у філософії, прихильники якого заперечують можливість пізнання сутності речей, об'єктивності істини (софісти, Д. Юм, І. Кант, позитивісти).

**Аксиденс** – мінлива, непостійна властивість предмета, без якої він може існувати.

**Аксіологія** – філософська дисципліна, вчення про цінності, про ціннісне ставлення людини до світу – етичне, естетичне, релігійне, юридичне та ін.

**Альтруїзм** – моральний принцип, в основі якого лежить бажання блага іншому.

**Аморалізм** – нігілістичне ставлення до моральних норм.

**Аналіз** – метод пізнання, у процесі якого відбувається розкладання цілого на частини.

**Аналітична філософія** – напрям у західній філософії XX ст., в якому філософська діяльність зведена до аналізу мови (Б. Рассел, К. Поппер, Т. Кун, І. Лакатос, П. Фейєрабенд).

**Анімізм** – віра в існування душі в тілі людини, тварини, неживих предметах і процесах

**Антиномія** – суперечність між двома твердженнями, кожне з яких однаковою мірою можна логічно довести у даній системі.

**Антитеза** – твердження, в якому заперечується теза (висхідне твердження).

**Антропогенез** – процес становлення та розвитку людини. Досліджується засобами палеоантропології, генетики, археології та історії.

**Антропологізм** – філософський напрямок, в межах якого основні світоглядні проблеми (що таке буття, світ, соціум, Абсолют, Бог та ін.) розглядаються крізь призму людини. "Людина – міра усіх речей" (Протагор).

**Антропологія філософська** – напрямок у німецькій філософії XX ст. (М. Шелер, Г. Плеснер, А. Гелен, Е. Ротхаккер), в якому культура виводиться зі специфіки природи людини.

**Антропоморфізм** – процес наділення предметів природи, небесних тіл, тварин, а також надприродних істот (духів, богів) зовнішністю і фізичними властивостями людини.

**Антропосоціогенез** – процес становлення та розвитку людини як біосоціальної істоти. Прибічники антропосоціогенезу виходять з положення, що визначальними чинникам у становленні людини розумної є суспільно-трудова діяльність людей, внаслідок якої відбуваються зміни в будові тіла людини (прямоходіння, розвинутий великий мозок, біокулярний зір, специфічна будова руки) та з'являється культура.

**Антропоцентризм** – філософський принцип, згідно яким людина вважається центром і вищою метою всесвіту.

**Апологети** – представники ранньохристиянської філософії й теології (Юстин, Тертуліан, Оріген), котрі захищали від критики опонентів християнське вчення.

**Апостеорі** – знання, набуті у процесі досвіду.

**Апріорі** – форми пізнання наявні у свідомості до досвіду (додосвідні форми пізнання, подібні до "вроджених ідей" Р. Декарта).

**Архетип** – первинні, вроджені психічні метаструктури, праобрази наявні в індивідуальному й колективному несвідомому (К. Юнг), на основі яких формуються загальнолюдські символи у міфах, віруваннях, снах, творах літератури тощо.

**Аскетизм** – моральний принцип, згідно з яким обстоюється крайнє обмеження потреб людини, відмова від життєвих благ.

**Атман** – дух, душа, активне свідоме начало в індійській ведичній традиції.

**Атрибут** – невід'ємна сутнісна властивість предмета, без якої він не може ні існувати, ні мислитись.

**Біоетика** – галузь філософсько-етичних досліджень, смисловим осердям яких є ставлення до життя, смерті і здоров'я людини.

**Брахман** – світова душа, духовне абсолютне начало в індійській ведичній філософії.

**Буддизм** – одна з трьох світових релігій, згідно з якою життя є стражданням. Основою страждання є бажання, котрі людина має подолати, щоб перервати коло сансари (процес перевтілення душі).

**Буття** – філософська категорія для позначення всього, що реально існує у матеріальному і духовному світі.

**Верифікація** – операція зведення висловлювань до аксіоматичних суджень, котрі не потребують доведення (позитивізм, неопозитивізм).

**Відчуження** – філософська категорія, в межах якої визначається стан напруги, протистояння між творцем і творінням (Й. Фіхте, Г. Гегель, Л. Фейєрбах, К. Маркс).

**Відчуття** – відображення у свідомості людини певних сторін, якостей предметів, котрі безпосередньо діють на органи чуття.

**Віра** – світоглядна категорія, котра використовується для позначення беззаперечного прийняття певних ідей, положень (релігійних, філософських, наукових, політичних тощо) суб'єктом мислення. В історії філософії й психології розрізняють три типи віри: емоційна, вольова, інтелектуальна.

**Воля** – здатність людини свідомо або несвідомо діяти у напрямі досягнення поставленої мети, долаючи внутрішні і зовнішні перешкоди.

**Волюнтаризм** – філософський напрямок, згідно з яким основою існування світу є воля як ірраціональне несвідоме начало (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше).

**Вульгарний матеріалізм** – філософська течія в матеріалізмі XVIII – XIX ст. (Кабаніс, Бюхнер, Фохт), згідно з якою свідомість людини спрощено виводиться з фізіологічних процесів.

**Гедонізм** – моральний принцип, згідно з яким метою життя проголошується отримання насолоди (Епікур).

**Герменевтика** – філософський напрям, в межах якого феномени культури, зокрема тексти, тлумачаться у залежності від контексту розвитку культури та культури суб'єкта, котрий здійснює інтерпретацію (В. Дільтей, М. Гайдеггер, Г. Гадамер).

**Гілозоїзм** – філософський напрямок, згідно з яким матерія наділена душею, котра у різній мірі властива неживим і живим тілам, а також людині (Дж. Бруно, Б. Спіноза).

**Гіпотеза** – форма знання, основою якого є передбачення, сформульоване на основі певних фактів, але це знання є невизначеним і потребує доведення.

**Гносеологія** – філософська дисципліна, в межах якої вивчається процес пізнання, його походження, основи, структура та наслідки.

**Гуманізм** – філософський принцип, згідно з яким визнається цінність людини як особистості, її право на свободу, рівність, щастя, милосердя як норму відношень між людьми.

**Дао** – категорія в китайській філософії, що означає першопричину, котра породжує речі, визначає долю, напрямок життя, дорогу.

**Даосизм** – напрямок у китайській філософії, згідно з яким розвиток природи, суспільства і окремої людини підпорядкований не волі небес, а універсальному закону дао.



**Дедукція** – метод пізнання, в межах якого відбувається рух думки від загального до одиничного.

**Демократія** – тип держави або політичної системи управління, що ґрунтується на принципах народовладдя.

**Деїзм** – філософське вчення, згідно з яким Бог створив світ, дав першопоштовх і надалі не втручається в його розвиток.

**Детермінізм** – філософський принцип, згідно з яким визнається об'єктивний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ матеріального та духовного світу, наявність причини у кожному процесі, яка визначає відповідні наслідки.

**Дилема** – судження за принципом або... або.

**Діалектика** – філософське вчення, згідно з яким будь-яке явище перебуває у зміні, розвитку, котрий базується на взаємодії протилежностей (Геракліт, Г. Гегель, К. Маркс).

**Добро** – категорія моралі, що є певною протилежністю зла і відображає відчуття усвідомлення людиною своєї здатності творити благо.

**Дуалізм** – філософське вчення, яке визнає наявність двох, незалежних одна від одної, паралельно співіснуючих основ.

**Дух** – ідеальне начало на противагу природі як матеріальному началу.

**Евдемонізм** – моральний принцип, а яким щастя (блаженство) є найвищою метою життя.

**Евристика** – наукова дисципліна, в межах якої досліджується процес творчості і його закономірності.

**Егоїзм** – спосіб мислення і поведінки, який виходить домінування її власних інтересів.

**Екзистенціалізм** – філософський напрямок XIX-XX ст., згідно з яким висхідні засади суцього виводяться з існування (екзистенції) людини (С. К'єркегор, К. Ясперс, М. Гайдеггер, А. Камю, Ж.-П. Сартр).

**Елеати** – напрямок у давньогрецькій філософії VI-V ст. до н. е., в межах якого основою суцього визнається буття (Парменід, Зенон).

**Емпіризм** – філософський напрям, згідно з яким основою пізнання є чуттєвий досвід (Ф. Бекон).

**Епістемологія** – філософська дисципліна, в межах якої досліджуються основні риси, закономірності й межі наукового пізнання.

**Естетика** – філософська дисципліна, предметом якої є феномен прекрасного у контексті художнього освоєння дійсності.

**Есхатологія** – вчення про кінцеву долю людства і світу.

**Етика** – філософська дисципліна, предметом якої є мораль, її походження і спосіб функціонування у суспільстві.

**Життя** – стан існування матерії, найвизначнішими рисами якого є обмін речовин, самооновлення та самовідтворення.

**Закон** – об'єктивний, повторюваний, істотний зв'язок явищ, сторін та інших особливостей дійсності і пізнання.

**Заперечення заперечення** – один з основних принципів діалектики (Г. Гегель), згідно з яким друге заперечення (синтез) знімає протилежності тези й антитези (перше заперечення).

**Заперечення** – протиставлення тезі протилежного за змістом судження (антитези).

**Ідеалізм** – філософський напрям, згідно з яким першоосновою суцього є ідея, дух, свідомість, Абсолют, Бог. Розрізняють об'єктивний і суб'єктивний.

**Ідеальне** – суб'єктивний образ об'єктивного світу, який виникає у процесі цілеспрямованої пізнавальної діяльності людини. Ідеальне протилежне матеріальному.

**Ідеологія** – система ідей, теорій, принципів, котрі втілюють усвідомлені соціальні інтереси.

**Індетермінізм** – філософський принцип, згідно з яким заперечується об'єктивний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ матеріального та духовного світу, наявність причини у кожному процесі.

**Індивід** – окремий представник людського роду, окремо взята людина. Наприклад: немовля – індивід з його антропологічними властивостями.

**Індивідуалізм** – філософський принцип, котрий виходить з абсолютизації інтересів окремого індивіда у його протиставленні суспільству.

**Індивідуальність** – неповторний, самобутній спосіб буття конкретної особи як суб'єкта самостійної діяльності. Індивідуальна форма суспільного життя людини на противагу типовості, загальності.

**Індукція** – метод пізнання, під час якого відбувається рух думки від одиничного до загального.

**Інтенція** – спрямованість акту свідомості на певний предмет.

**Інтуїтивізм** – філософський напрямок, в межах якого абсолютизується роль інтуїції у процесі пізнання (А. Шопенгауер, А. Бергсон).

**Інтуїція** – форма пізнання, під час якої відбувається безпосереднє осягнення істини. Виділяють чуттєву, інтелектуальну, містичну інтуїцію (М. Лоський).

**Істина** – відповідність знань об'єктивній дійсності.

**Історія філософії** – філософська дисципліна, предметом якої є закономірності й особливості пізнання відношення людини і світу на різних етапах розвитку філософії.

**Казуальність** – філософська категорія, яка використовується для позначення причинності.

**Карма** – закон відплати за моральні вчинки у минулому, який діє у процесі посмертного перевтілення людини в іншу істоту (буддизм, джайнізм, індуїзм).

**Категорії** – найбільш загальні, ґрунтовні поняття, які відображають найістотніші закономірні зв'язки реальної дійсності і пізнання.

**Категоричний імператив** – безумовний моральний обов'язок, веління, згідно з яким людина має поводитися так, щоб правила її поведінки могли стати законом для діяльності всіх людей (І. Кант).

**Конвенціоналізм** – філософський напрям, згідно з яким наукові теорії та поняття є наслідком довільної угоди (конвенції) між дослідниками, укладеної за принципом "зручності" та "економії мислення".

**Конфуціанство** – напрям у філософії Китаю, в межах якого визнається непорушність установлених небом суспільних традицій і верховенство добра у відношеннях людини і суспільства.

**Креаціонізм** – учення, згідно з яким існування світу і людини мають за джерело божественне творіння.

**Культура** – спосіб діяльності й самоорганізації людини, закріплений цілісною системою матеріальних (матеріальна культура) і духовних (духовна культура) цінностей.

**Логіка** – наука про закони і форми людського мислення. Сьогодні відомі формальна, діалектична, математична, символічна логіки.

**Марксизм** – ідеологічна течія, яка охоплює філософію, політичну економію, "теорію" революційного перетворення буржуазного суспільства в комуністичне (К. Маркс, Ф. Енгельс).

**Матеріалізм** – філософський напрям, згідно з яким першоосновою сущого є матерія або природа.

**Метафізика** – 1) уможлядне вчення про найзагальніші види буття (світ, Бога, душу); 2) синонім філософії; 3) метафізика – метод пізнання, в межах якого речі й процеси розглядаються відокремлено, поза їх загальними зв'язками.

**Метод** – сукупність заходів та операцій практичних і теоретичних дій, спрямованих на пізнання об'єкта; засіб одержання нових знань.

**Методологія** – це сфера знання, в межах якої досліджуються й розробляються методи пізнання.

**Мислення** – активний процес опосередкованого відображення й узагальнення дійсності, котрий завбачує з'ясування на основі чуттєвих даних закономірних зв'язків цієї дійсності і оформлення їх у системах понять.

**Міф** – форма цілісного тлумачення дійсності за допомогою чуттєво-наочних образів, в яких персоніфікуються природні сили й соціальні явища.

**Мова** – система знаків, яка слугує для позначення предметів та процесів дійсності, обміну думок.

**Монізм** – метод розуміння різноманітності явищ світу з позицій визнання однієї, єдиної основи.

**Натурфілософія** – філософський напрямок, в межах якого суще розглядається через переживання людиною природи або за допомогою основних знань природничих наук.

**Наука** – сфера суспільної діяльності людини, в межах якої відбувається вироблення й теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність.

**Неоплатонізм** – філософський напрямок, в межах якого відбулася систематизація ідей Платона та їх поєднання з ідеями Аристотеля у контексті проблеми єдиного абсолюту та ієрархічної будови всесвіту.

**Неопозитивізм** – філософський напрям XX ст., представники якого вбачали завдання філософії в аналізі мовних форм знання. Віденський гурток неопозитивізму зводив філософію до логічного аналізу мови науки, спираючись на принцип верифікації. Львівсько-Варшавська школа неопозитивізму розробила методологію семантичного аналізу і конвенціоналізму.

**Неотомізм** – течія сучасної католицької філософії, яка ґрунтується на вченні Хоми Аквінського про гармонію віри й розуму (К. Войтила).

**Номіналізм** – філософське вчення, згідно з яким універсалії (загальні поняття) існують не в дійсності, а лише у сфері мислення.

**Об'єкт** – фрагмент реальності, на який спрямована пізнавальна активність суб'єкта.

**Об'єктивний ідеалізм** – філософський напрямок, згідно з яким першоосновою сущого є духовна субстанція (ідея, Абсолют, Бог), котра існує об'єктивно, незалежно від свідомості суб'єкта (Платон, Г. Гегель, неотомісти).

**Онтологія** – філософська дисципліна, предметом якої є основні форми і принципи буття.

**Особа** – людський індивід, котрий пройшов процес соціалізації

**Особистість** – людський індивід в аспекті його унікальних соціально-культурних якостей, сформованих під впливом конкретних історичних видів діяльності і суспільних відносин.

**Панлогізм** – філософський принцип, згідно з яким дійсність тлумачиться як логічне вираження ідеї, мисляча субстанція (Г. Гегель).

**Панпсихізм** – філософський принцип, згідно з яким усі явища світу наділені душею, оскільки саме світова душа є джерелом життя й активності.

**Пантеїзм** – філософський напрямок, згідно з яким констатується ототожнення Бога з природою, взаємне розчинення Бога у природі (Микола Кузанський, Бенедикт Спіноза).

**Патристика** – сукупність філософських доктрин християнських мислителів II-VII ст. (отців церкви – Василя Великого, Григорія Богослова, Григорія Ніського, Аврелія Августина).

**Персоналізм** – напрям сучасної західної філософії, прибічники якого визнають особистість (персону) первинною творчою дійсністю та вищою духовною цінністю.

**Піфагореїзм** – напрям у давньогрецькій філософії, згідно з яким першоосновою світу та сутністю речей є числові співвідношення.

**Плюралізм** – 1) філософський принцип, за яким існує декілька чи множина незалежних концепцій дійсності, що розглядаються як рівноправні; 2) філософський напрямок, в межах якого визнається множинність субстанцій (Демокрит, Г. Лейбніц).

**Позитивізм** – філософський напрям, представники якого єдиним джерелом істинного знання вважають емпіричний досвід, заперечуючи будь-яку пізнавальну цінність філософських знань, теоретичного мислення (О. Конт, Г. Спенсер).

**Поняття** – форма логічного мислення, яка відображає загальні істотні зв'язки, сутнісні ознаки явищ, сформульованих у визначеннях.

**Постмодернізм** – новітній філософський напрям (ще недостатньо оформлений), згідно з яким постіндустріальному суспільству відповідає культура й наука, яка базується на засадах "радикального плюралізму" (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотар, Ф. Джеймісон).

**Прагматизм** – філософський напрям (в основному в США), згідно з яким філософія має зосереджуватися не на з'ясуванні глибинних всезагальних принципів буття, а вдосконаленні основних форм і методів практичного освоєння дійсності (Ч. Пірс, У Джемс).

**Праксеологія** – філософська дисципліна, в межах якої досліджуються умови і методи ефективної практичної діяльності.

**Практика** – цілеспрямована предметна діяльність людини щодо перетворення світу.

**Предмет** – аспект, сторона об'єкта, на якій зосереджується процес пізнання.

**Природа** – філософська категорія, котра позначає все суще, увесь світ у різноманітності його форм і проявів.

**Причина** – філософська категорія, в якій з'ясовуються певні особливості існування явищ і процесі, котрі у свою чергу визначають інші явища або процеси

**Провіденціалізм** – філософський принцип, згідно з яким історичний процес є закономірним втіленням волі зовнішніх сил або Божого провидіння.

**Простір** – форма буття матерії, котра характеризується такими атрибутами як протяжність, структура, взаємодія, впорядкованість, зв'язок явищ.

**Протилежності** – це взаємопов'язані сторони єдиного, які одночасно покладають і виключають одна одну, і перебувають у відношенні єдності і боротьби.

**Психоаналіз** – напрям у філософії й психології, висхідною позицією якого є визнання домінуючої ролі підсвідомого у житті людини (З. Фройд).

**Раціоналізм** – філософський напрям, згідно з яким основою пізнання є розум.

**Реалізм** – філософський напрям, згідно з яким загальні поняття (універсалиї) існують реально як сутності речей.

**Редукція** – метод мислення, який завбачує можливість зведення одних явищ до інших.

**Релятивізм** – філософський принцип, в межах якого абсолютизується мінливість суб'єктивність істини.

**Рефлексія** – принцип людського мислення, спрямований на усвідомлення й осмислення власних засад і форм.

**Розвиток** – спрямована закономірна зміна матеріальних й ідеальних об'єктів. В результаті розвитку виникає якісно новий стан суб'єкта.

**Розсудок** – висхідний рівень мислення, де оперування абстракціями відбувається в межах певної незмінної, наперед заданої схеми.

**Розум** – вищий рівень людського пізнання, якому властиві творче оперування абстракціями та рефлексією

**Романтизм** – філософська течія, представники якої розглядали природу як художній витвір духу, проповідували культ генія, провідну роль у пізнанні відводили мистецтву та інтуїції.

**Рух** – філософська категорія, яка використовується для позначення активності й взаємодії одних явищ з іншими як універсального способу існування світу.

**Самість** – внутрішній центр людської особистості, концентрацію особистих якостей людини.

**Самосвідомість** – здатність людини поглянути на себе збоку, тобто дистанціюватися від себе, побачити себе очима Іншого.

**Свідомість** – специфічна якість психічної діяльності, в межах якої дійсність відображається у формах культури, тобто у штучних, неприродних формах, витворених людиною у процесі сторичного розвитку.

**Світогляд** – система найзагальніших знань, цінностей, переконань, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу.

**Свобода** – одна з характерних рис людини, яка полягає в тому, що людина може діяти (або не діяти) з власної волі, не де термінуючись обставинами.

**Семіотика** – наука про знакові системи. Основоположник – Ч. Пірс.

**Сенс життя** – система знань і оцінок, яка виправдовує або тлумачить певні моральні норми та цінності, визначаючи напрями доцільної діяльності індивіда.

**Сенсуалізм** – філософський напрям, згідно з яким відчуття є єдиним джерелом пізнання (Дж. Локк, Дж. Берклі, Е. Мах).

**Силогізм** – дедуктивний умовивід, в якому з двох суджень (засновків) робиться висновок.

**Синтез** – метод пізнання, у процесі якого відбувається поєднання частин у ціле.

**Сім'я** – соціально-біологічна спільнота, що існує на підставі шлюбних зв'язків, кровної спорідненості або всиновлення, яка регулює стосунки між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми та відповідає за виконання притаманних їй різноманітних функцій.

**Скептицизм** – філософський напрям, висхідною позицією якого є сумнів у можливості досягнення істини (Піррон, Секст Емпірик).

**Соліпсизм** – форма суб'єктивного ідеалізму, в межах якого єдиною справжньою реальністю визнається свідомість суб'єкта (Е. Гуссерль).

**Софізм** – хибний силогізм (умовивід), якому надано видимість правильної форми з метою навмисного введення співбесідника в оману.

**Софісти** – давньогрецькі мислителі V ст. до н. е. (Протагор, Горгій та ін.), які вперше поставили людину в центр філософського осмислення,

релятивізували істину, не гребували різними засобами, щоб збити людину з пантелику.

**Спіритуалізм** – філософський напрям, згідно з яким основою існування світу є духовне начало. Поняття тотожне ідеалізму. Вживається у західній філософській традиції.

**Сприйняття** – цілісний образ предмета, безпосередньо даний у живому спогляданні, в сукупності всіх його аспектів.

**Спокій** – форма руху, під час якої об'єкт може перебувати у стабільному стані щодо певної системи, однак обов'язково рухається щодо інших систем.

**Стоїцизм** – філософський напрям, представники якого, концентруючись на етичній проблематиці, обстоювали незворушність, відстороненість від бід і радощів життя (Зенон, Луцій Сенека, Марк Аврелій).

**Структуралізм** – напрям у філософії ХХ ст., в межах якого провідним методом пізнання у сферах соціології, культурології, етнографії, мовознавства та ін. є структурно-функціональний метод (В. Пропп, К. Леві-Стросс).

**Суб'єкт** – той, хто пізнає – людина, група людей, соціальна група.

**Суб'єктивізм** – філософський напрям, в межах якого все суще пояснюється через наявність свідомості суб'єкта.

**Суб'єктивний ідеалізм** – напрям у філософії, згідно з яким свідомість людини є творцем об'єктивного світу. Існує сенсуалістичний суб'єктивний ідеалізм (Дж. Берклі, Д. Юм, Е. Мах), згідно з яким відчуття як основа становлення об'єктивної дійсності є суто суб'єктивним переживанням; та трансцендентальний суб'єктивний ідеалізм (І. Кант, Й. Фіхте, неокантіанці, феноменологи, екзистенціалісти), за яким категоріальна структура свідомості є основою конструювання світу.

**Сублімація** – непряме, опосередковане (іноді символічне) виявлення несвідомого у діяльності людини.

**Субстанція** – незмінна першооснова всього сущого.

**Судження** – форма мислення, яка відображає явища і процеси дійсності у їх зв'язках.

**Суперечність** – відношення протилежностей, котрі одночасно не можуть бути істинними.

**Схоластика** – філософський напрямок періоду Середньовіччя, в межах якого поєднані релігійно-філософські засновки за раціоналістичною методикою та формально-логічними проблемами.

**Сцієнтизм та антисцієнтизм** – філософсько-світоглядні орієнтації ХХ т., в межах яких відбувається абсолютизація науки у її здатності



вирішити нагальні проблеми людства. Антисцієнтизм – це песимістичний погляд на здатність науки та техніки забезпечити соціальний прогрес; критика самої ідеї науково-технічного прогресу людства.

**Телеологія** – філософське вчення про мету, доцільність, згідно з якою все для чогось призначене та має свою ціль.

**Теологія** – богослів'я, вчення про Бога.

**Теорія** – форма наукового пізнання, в межах якої дається цілісна уява про закономірності й істотні зв'язки певних сфер дійсності.

**Теоцентризм** – релігійно-філософський принцип, згідно з яким єдиний Бог є абсолютним началом і центром Всесвіту.

**Технологічна революція** – перехід до якісно нових способів технічної та виробничої діяльності, можливість яких відкрилася разом із досягненнями в галузях електроніки, інформаційної техніки, генної інженерії.

**Технологія** – виправдані способи застосування техніки та поєднання окремих ланок процесів людської діяльності.

**Техногенне суспільство** – суспільство, яке ґрунтується на досягненнях технологічної революції, володінні інформацією, лібералізації суспільних відносин.

**Тотемізм** – віра в надприродну спорідненість груп людей (роду, племені) з певними видами тварин, рослин, явищами природи.

**Умовивід** – форма мислення, в межах якої з попередньо здобутого знання з одного чи кількох суджень виводить нове знання.

**Уявлення** – відтворення образу предмета у свідомості, без безпосередньої взаємодії з ним, але на основі попереднього чуттєвого досвіду.

**Фаталізм** – філософський принцип, згідно з яким доля людини напередвизначена зовнішніми об'єктивними факторами.

**Феномен** – явище, дане у досвіді, в актах чуттєвого сприйняття. Протилежним до феномену є ноумен як умоглядне, абстрактне явище, котре лежить за межами відчуттів.

**Феноменологія** – напрям в західній філософії та культурі XX ст., що зосереджується на дослідженні "чистих" утворень свідомості (її смислу, очищеного від міфологічних, наукових, ідеологічних, повсякденно-побутових установок, схем).

**Фетишизм** – віра в існування у матеріальних об'єктів надприродних властивостей.

**"Філософія життя"** – напрям в західній філософії кінця XIX – XX ст., представники якого проголосили життя (в його біологічній чи психологічній формах) основним предметом філософії (Ф. Ніцше, А. Бергсон, З. Фрейд).

**Філософія історії** – філософська дисципліна, в межах якої досліджується загальність і сутність історичного процесу, іманентна логіка розвитку суспільства.

**Філософія культури** – філософська дисципліна, предметом якої є дослідження основних засад культури як процесу й цілісності, її закономірностей та перспектив розвитку.

**Філософія права** – філософська дисципліна, в межах якої вивчається зміст і сутність права, його роль у житті людини, держави та суспільства.

**Філософія релігії** – філософська дисципліна, предметом якої є осмислення природи, сутності, сенсу релігії та Бога.

**Філософія** – теоретичний світогляд, вчення, в межах якого відбувається осмислення всезагального у світі, в людині і суспільстві.

**Філософська антропологія** – філософська дисципліна, предметом якої є дослідження природи і сутності людини.

**Фрейдизм** – загальна назва шкіл, котрі застосовують психологічне вчення З. Фрейда для пояснення явищ культури, творчості, діяльності, свідомості. Фрейдизм вважає несвідоме вирішальним або істотним чинником зазначених явищ.

**Футурологія** – наукова дисципліна, предметом вивчення якої є перспективи розвитку у майбутньому людської цивілізації.

**Цивілізація** – відносно самостійне цілісне соціально-історичне утворення, локалізоване у просторі й часі, що може мати ієрархічні рівні (наприклад, антична цивілізація, римська цивілізація).

**Час** – форма існування матерії, котра характеризується послідовністю, змінюваністю одних стадій іншими, тривалістю розвитку процесів, відокремленістю одних стадій розвитку від інших. Час має спрямованість від минулого через теперішнє до майбутнього.

**Штучний інтелект** – сфера реальності, яка виникла внаслідок людської діяльності як спроба моделювання й відтворення здатності людини мислити. На поч. ХХІ ст. штучний інтелект втілюється в діяльності персональних комп'ютерів і системи Інтернет.

## РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

### *Основна:*

1. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником [4-е видання пер. та доп.]. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
2. Дахній Андрій. Мартін Гайдеггер та екзистенційна філософія: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 250 с.
3. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.
4. Основи практичної філософії. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Наук. ред. проф. Лой А.М. Київ, 2016. 400 с.
5. Ситник О. С. Культурна антропологія: походження людини і суспільства. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 179 с.
6. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-е видання, перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2017. 370 с.
7. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

### *Додаткова:*

1. Аляєв Г. Творчість як природа людського буття: металогічні засади антропології С. Франка. *Філософська думка*. 2002. № 4. С. 48 – 58.
2. Андрос Є. Екзистенційні параметри філософсько-антропологічного знання: український вимір. *Наука і суспільство*. 2012. № 5 6. С. 2 – 5.
3. Апелъ К.-О. Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної етики. Київ: Дух і Літера, 2009. 430 с.
4. Бодріяр, Жан. Символічний обмін і смерть [Текст] / Ж. Бодріяр ; пер. з фр. Л. Кононович. Львів: Кальварія, 2004. 374 с.
5. Бодріяр, Жан. Симулякри і симуляція. Переклад Володимира Ховхуна. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
6. Больнов О. Ф. Філософська антропологія та її методологічні принципи. *Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями*. Київ: Ваклер, 1996. С. 96–111. <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/bolnov.htm>
7. Вальденфельс Б. Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого. Київ : ППС-2002, 2004. 206 с.
8. Габермас Ю. Філософський дискурс модерну. Київ: Четверта хвиля, 2001. 424 с.

9. Газнюк Л.М. Філософські етюди екзистенціально-соматичного буття. Київ : ПАРАПАН, 2008. 368 с.
10. Гейзінга Й. Homo Ludens. Київ: Основи, 1994. 250 с.
11. Гомілко О. Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі. Київ : Наукова думка, 2001. 340 с.
12. Гудінг Девід, Леннокс Джон. Людина та її світогляд: для чого ми живемо і яке наше місце у світі. Київ : УБТ, 2007. Т. 1. 416 с.
13. Гудінг Девід, Леннокс Джон. Людина та її світогляд: у пошуках істини і реальності. Київ : УБТ, 2006. Т.2. 376 с.
14. Гуцуляк О. Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>
15. Дельоз Ж., Гваттарі Ф. Капіталізм і шизофренія: Анти-Едіп. Пер. з фр. О. Шевченка. Київ: Карме-Сінто, 1996. 384 с.
16. Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія: [підручник]. Київ: Лібра, 1999. 488 с.
17. Ільїн В. В. Апологія ірраціонального. Філософія для тебе. Київ: Вид-во Європейського університету, 2005. 232 с.
18. Історія філософії: сучасні комунікативні вчення [Текст] : навч. посібник / Ю.О. Шабанова, І.А. Яременко, Н.Ю. Тарасова. Дніпро: Національний гірничий університет, 2012. 120 с. <https://core.ac.uk/download/pdf/48401825.pdf>
19. Йонас Ганс. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації; пер. з нім. А. Єрмоленка. Київ: Лібра, 2001. 400 с.
20. Камю А. Бунтівна людина / Камю А. *Вибрані твори*. У 3-х т. Т.3. Ессе / Пер. з фр. Харків: Фоліо, 1997. С.181–438.
21. Камю А. Міф про Сізіфа // Камю А. *Вибрані твори*: у 3-х т. Т. 3, Есе. Харків: Фоліо, 1996. С.72–163.
22. Кассілер Е. Людський світ простору і часу. *Філософська і соціологічна думка*. 1992. № 5. С. 42 – 53.
23. Кебуладзе В. Феноменологія досвіду. Київ: «Дух і Літера», 2011. 280 с.
24. К'еркегор Сьорен. Книга «Страх і трепет. Діалектична лірика». Львів: Апріорі. 2025. 184 с.
25. Ковтун Н., Шкіль Л. Відчуження від мови як фактор руйнування ідентичності: теоретико-методологічні та антропологічні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2025. Вип. 58. С. 86-93.

26. Ковтун Н. М. Методологія наукових досліджень: навчально-методичний посібник для магістрантів спеціальності 033 Філософія. Видання 2-ге, доповнене і доопрацьоване. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 130 с.
27. Ковтун Н. М. Людство як суб'єкт наукового пізнання і соціальної відповідальності у філософії Ганса Йонаса. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 7. URL: <https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/article/view/61>
28. Ковтун Н. М. Політико-правові засади вольової активності суб'єктів суспільних перетворень. *Практична філософія*. 2020. № 1 (№ 75). С. 9 – 14. <http://eprints.zu.edu.ua/31643/1/Kovtun.pdf>
29. Ковтун Н. М. Структурно-функціональний аналіз архетипу культурного героя. Монографія. Житомир: Видавництво ЖДУ, 2019. 182 с. <http://eprints.zu.edu.ua/31708/>
30. Ковтун Н. М. Філософія історії: посібник для магістрантів спеціальності 033 Філософія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. 132 с.
31. Kovtun, Nataliia; Utiuzh, Irina; Kapritsyn, Ihor; and Vitiuk, Iryna (2021) «Interaction of Religion and Medicine in the Period of Existential Challenges: Ukrainian Context,» *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*: Vol. 41 : Iss. 1, Article 6. 58-76. Available at: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss1/6>
32. KOVTUN, N., UTIUZH, I., HREBIN, S., VLASENKO, F., & VOLKOVA, V. The Evolutionary Mechanisms for Tolerance and Social Humanism Development in Education and Medicine: A Post-Capitalist Discourse. *WISDOM*, 2023. 25(1), 107–117. <https://doi.org/10.24234/wisdom.v25i1.980>
33. Kovtun N. M., Polishchuk O. P., Kovtun Yu. V. Disappearing professions: labor market transformation in the condition of modernization challenges of post-industrial society. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*. Vol. 1 (91), 2022. 17-29. DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.1(91).2022.17-29
34. Колізії антропологічного розмислу / В. Г. Табачковський [та ін.] ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ : Видавець ПАРАПАН, 2002. 155 с.
35. Корабльова В. Людина як віртуальний конструктор. *Філософська думка*. 2007. № 6. С. 25 – 33.
36. Леві-Строс К. Структурна антропологія. Київ: Основи, 2000. 387 с.

37. Лой А. Філософська антропологія і практична філософія. Філософські діалоги'2010. Вип. 4, Ч. 1: Філософсько-антропологічні читання: творча спадщина В.І. Шинкарука та сьогодення. Київ, 2010. С. 30 – 51.
38. Людина в есенційних та екзистенційних вимірах; відп. ред. В. Г. Табачковський. Київ : Наукова думка, 2004. 244 с.
39. Людина і культура в умовах глобалізації. Збірник наукових статей / Редколегія: В.С.Лук'янець та ін. Київ: ПАРАПАН, 2003. 400 с.
40. Маркузе Герберт. Одновимірна людина. дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія*. Київ: Либідь, 1996. С. 87 – 134.
41. Нестеренко В. Вступ до філософії: онтологія людини. Київ : Абрис, 1995 336 с.
42. Ортега-і-Гасет, Х. Бунт мас. *Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори*. Київ : Основи, 1994. С. 15 – 139.
43. Проблема людини у філософії : навчально-методичний посібник для студентів усіх спеціальностей / С.С. Денєжніков. Суми, 2012. 114 с.
44. Попов В. Ю., Попова О. В. Weltkriegsphilosophie і філософська антропологія Макса Шелера. *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2018. Вип. 13. С. 142-155.
45. Попович М. Бути людиною. Київ : Києво-Могилянська академія, 2011. 223 с.
46. Сартр Ж-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології. Пер. з фр. В. Лях, П. Таращук. Київ : «Основи», 2001. 854 с.
47. Саух П. Ю. XX століття. Підсумки. [вид. 2-е]. Київ : Леся, 2009. 283 с.
48. Причепій Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія: Підручник, [вид. 3-тє]. Київ: Академвидав, 2012. 592 с.
49. Табачковський В. Г. Людина-Екзистенція-Історія. Київ: [б. в.], 1996. 123 с.
50. Філософія: навч. посіб. [Л. В. Губерський та ін.]; за ред. І. Ф. Надольного. [8-е вид.]. Київ: Вікар, 2013. 456 с.
51. Філософія психоаналізу : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / А. В. Вертел. Суми: Сум ДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. 208 с.  
<https://www.library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Vertel.pdf>
52. Філософія: світ людини. Курс лекцій: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / В. Г. Табачковський [та ін.]. Київ : Либідь, 2003. 432 с.
53. Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми / В. І. Шинкарук [та ін.]; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ: Педагогічна думка, 2000. 286 с.

54. Філософська антропологія, психоаналіз та арт-терапія: перспективність взаємодії: підхід філософської антропології як метаантропології: збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції, 30-31 березня 2016 р. / За ред. Хамітова Н.В. Київ: Інтерсервіс, 2016. 206 с. <https://npu.edu.ua/images/file/conf/2014/01230.pdf>
55. Філософія інформаційно-комунікативного суспільства: теоретико-методологічний контекст: монографія; за ред. В. Г. Воронкової. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 274 с.
56. Філософія як історія філософії: Підручник. За загальною редакцією В. І. Ярошовця Київ: Центр учбової літератури, 2010. 648 с.
57. Фрідріх Ніцше. Так мовив Заратустра. Книжка для всіх і ні для кого. Переклад з німецької: Ганна Савченко. Харків: Фоліо. 2019. 256 с.
58. Фрідріх Ніцше. Повне зібрання творів. Том 6. Людське, надто людське: Книга для вільних умів. Переклад з німецької Катерина Котюк. Львів: Астролябія, 2012. 408 с.
59. Фройд Зигмунд. Вступ до психоаналізу / пер. з нім. Петра Таращука. Харків: КСД, 2015. 480 с.
60. Фромм Ерік. Втеча від свободи / Пер. з англ. М. Яковлев. Харків: «КСД», 2019. 288 с.
61. Фромм Ерік. Мати або бути? / Пер. з англ. Г. В. Яновська. Харків: «КСД», 2020. 304 с.
62. Фуко М. Наглядати і карати. Народження в'язниці. Пер. з фр. Петра Таращука. Київ: Комубук, 2020. 452 с.
63. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: Проблема людини: Навч. посібник. Київ: Наук.думка. 2000. 272 с.
64. Харарі Ю. Н. Людина розумна. Історія людства від минулого до сучасного. Харків: КСД, 2016. 544 с.
65. Хейлз К.Н. Як ми стали постлюдством. Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці. Пер. з англ. Е.Т. Маричева. Київ : Ніка-Центр., 2002. 430 с.
66. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Львів: Астролябія, 2012. 588 с.
67. Юнг К. Г. Людина та її символи. Київ: Центр навчальної літератури, 2022. 436 с.

## **НОТАТКИ**